

รายการอ้างอิง

- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **เชิดชูเกียรติศิลปินแห่งชาติ (จังหวัดสงขลา)**
สงขลา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **พุ่มเทวา ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้**
: **ขุนอุปถัมภ์นรากร** โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๓.
- จิณฉิมพงษ์. **สัมภาษณ์**, ๑๒ มกราคม ๒๕๕๓.
- ชรินทร์ มุลสังข์. **สัมภาษณ์**, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๓.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒนวรราชสวามิภักดิ์. **ตำราฟ้อนรำ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. **โนรา: การประสมทำแบบตัวอ่อน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. "แต่งเครื่องโนรา: รูปแบบเสรีภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบัน," ใน **งานส่งเสริมดนตรีไทยภาคใต้ ครั้งที่ ๑๖**, สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๖.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. "โนรา: ภาษามือศาสตร์แห่งศิลปะการแสดง," ใน **แสงใต้ ที่ระลึกงานวัฒนธรรมสัมพันธ์'๔๗ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา**, สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๗.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. "บทสอนรำ." ใน **รายงานโครงการสืบสานวัฒนธรรมทักษิณ กองทุนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เพื่อส่งเสริมการแสดงโนรา สถาบันราชภัฏสงขลา**, สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๕.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. **ประธานหลักสูตรศิลปการแสดงพื้นบ้านภาคใต้**. **สัมภาษณ์**, ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๓.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. **ประวัติโนรา**, ม.ป.ท.: ม.ป.พ.,ม.ป.ป. (อัดสำเนา), หน้า ๑๔.
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. "เอกลักษณ์ของชุดลูกบิดโนรา," **ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ**
สงขลา ๒,๒๕๒๙.
- ประเสริฐ คณกุล. **สัมภาษณ์**, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ประวัติโนรา. สงขลา : วิทยาลัยครูสงขลา, ๒๕๑๙.

สวัสดิ์ ช่วยพูนชู. สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๓.

สารภี มุสิกอุปถัมภ์. โนราลงครุ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๗.

สาโรช นาคะวิโรจน์. โนรา. สงขลา: วิทยาลัยครูสงขลา, ๒๕๓๘.

สาโรช นาคะวิโรจน์. สัมภาษณ์, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๓.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ร้องรำทำเพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม. โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๓๒.

สุวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. โนรา. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ๘ (๒๕๔๒): ๓๘๗๑.

สุพัฒน์ นาคเสน. โนรา: รำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาว, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

อุดม นนุทอง. โนรา. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, ๒๕๓๖.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ประวัติและผลงานลูกศิษย์สายขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา)
และโนราห์ับพัฒนาการทางวัฒนธรรม

๑. ประวัติและผลงานการแสดงโนราของอาจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์

ภาพที่ ๑๑๐ : ภาพผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์
ที่มา : ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เป็นศิษย์โนราในสายขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) ที่ได้รับการถ่ายทอดการแสดงโนราโดยตรงมาจากท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) เป็นบุตร นายครุฑ นาคะวิโรจน์ และนางอินทร์ นาคะวิโรจน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๗ ณ บ้านเลขที่ ๑๐๔ หมู่ที่ ๗ ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันอายุ ๗๖ ปี มีพี่น้อง ๑๐ คน โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ มีภูมิลำเนาอยู่ที่ บ้านเลขที่ ๑๐๔ หมู่ที่ ๗ ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และปัจจุบันอาศัยอยู่ ณ บ้านเลขที่ ๑๐๔ หมู่ที่ ๗ ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ สมรสกับ นางไข่มุกด์ ดิเรกศิลป์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ และได้หย่าร้างกันเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๒ มีบุตรร่วมกันทั้งหมดจำนวน ๔ คน

๑. นางไสมาวดี พันธุ์อำพล
๒. นางปิ่นธนา สงวนบุญญพงษ์

๓. นางบุญจิราธร นาคะวิโรจน์

๔. นายสาริทธิ์ นาคะวิโรจน์

เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๓ ได้สมรสกับ นางสาวอมรา ระสิตานนท์ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) มีบุตรด้วยกัน จำนวน ๒ คน คือ

๑. นายแพทย์สุริทธิ์ นาคะวิโรจน์

๒. นายศุภรัตน์ นาคะวิโรจน์

ประวัติการศึกษา

ในปีพ.ศ. ๒๔๙๐ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และในปีพ.ศ.๒๕๙๑ ได้เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนช่วยมิตร อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในปีพ.ศ. ๒๔๙๖ และได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา กรุงเทพมหานคร และในปีพ.ศ. ๒๔๙๙ ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม(ป.ป.) จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม วังจันทร์เกษม กรุงเทพมหานคร ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม(ป.ม.) ในปีพ.ศ. ๒๕๐๑ และใน ปีพ.ศ.๒๕๐๕ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาการศึกษาบัณฑิต(กศ.บ.) วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร กรุงเทพมหานคร สาขามัธยมศึกษา วิชาเอกประวัติศาสตร์และภาษาไทย ในปีพ.ศ. ๒๕๔๙ ได้รับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์(ศศ.ม.) มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา สาขานาฏศิลป์และการละคร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๐๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ บรรจุเข้ารับราชการ ตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย นาฏศิลป์ และประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูอุดรธานี และในปี พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๑ เป็นหัวหน้าอาจารย์นิเทศโครงการฝึกหัดครูชนบท วิทยาลัยครูอุดรธานี และในปีพ.ศ. ๒๕๑๒ ได้ย้ายมาทำงานเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูสงขลา (สถาบันราชภัฏสงขลาในปัจจุบัน) และในปีพ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาชมรมโนรา วิทยาลัยครูสงขลา พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๗ หัวหน้าฝ่ายปกครองวิทยาลัยครูสงขลา พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๒ อาจารย์ประจำวิชา คณิตศาสตร์ ภาษาไทย นาฏศิลป์ และประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูอุดรธานี พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๑๑ หัวหน้าอาจารย์นิเทศโครงการฝึกหัดครูชนบท วิทยาลัยครูอุดรธานี พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๓๘ อาจารย์ผู้สอนประจำภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูสงขลาและสถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๓๘ ที่ปรึกษาชมรมโนรา วิทยาลัยครูสงขลา พ.ศ.

๒๕๑๕ - ๒๕๑๗ หัวหน้าฝ่ายปกครองวิทยาลัยครูสงขลา พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๒๘ ฝ่ายประสานงานโครงการความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างวิทยาลัยครูสงขลา และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๘ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมเผยแพร่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๘ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมเผยแพร่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูสงขลา พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๘

• ฝ่ายประสานงานโครงการความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างวิทยาลัยครูสงขลา และสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๘ ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูสงขลาและสถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๘ เลขานุการศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. ๒๕๓๘ - ปัจจุบัน ประธานกรรมการพัฒนาครูและนักเรียนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก บ้านโคกโดน ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ประธานที่ปรึกษานายกองค์การบริหารส่วนตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ประธานกรรมการการศึกษาโรงเรียนอนุบาลควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ประธานที่ปรึกษาด้านวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ประธานกรรมการการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาในเขตตำบลโตนดด้วน ๓ โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดป่าตอ โรงเรียนบ้านโคกโดน และโรงเรียนอนุบาลควนขนุน ประธานที่ปรึกษาโครงการสืบสานวัฒนธรรมทักษิณ ในพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ประธานที่ปรึกษาหลักสูตรศิลปะการแสดง(โนรา) สาขา ศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยทักษิณ

ประวัติการฝึกโนรา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ มีความชื่นชอบและมีความผูกพันกับการแสดงโนรามาดังแต่เด็กๆ เนื่องจากเป็นญาติใกล้ชิดกับท่านขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) จึงได้รับการปลูกฝังให้รักศิลปวัฒนธรรมโนรา จากท่านขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เรียกว่า "ตาขุน" ตามศักดิ์เครือญาติ ในวัยเด็ก ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้มีโอกาสดูท่านขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) รำโนราอยู่เสมอ ประกอบกับ มีใจรักและชื่นชอบการแสดงโนราอยู่แล้ว จึงติดตามดูการแสดงโนราของคณะต่างๆ ที่มาแสดงในเขตอำเภอควนขนุน และละแวกใกล้เคียง ด้วยความสนใจเป็นพิเศษ ท่านจึงสามารถจดจำท่ารำโนรา บทร้องโนราและเอกลักษณ์ของโนราของแต่ละคณะที่ท่านได้มีโอกาสชมการแสดง และเมื่อผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ อายุได้ประมาณ ๑๐ ขวบ เริ่มทดลองฝึกหัดรำโนราด้วยตัวเอง แต่ญาติผู้ใหญ่ไม่เห็นด้วย ต้องการให้เรียนเพียงอย่างเดียว ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ จึงไม่ได้ฝึกโนราต่อ และได้มีโอกาสฝึกรำโนราอีกครั้ง ขณะศึกษาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อรำในงาน "พัทลุงสามัคคี" โดยคุณสันติ อุปถัมภ์นรากร ซึ่งเป็นบุตรของขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) และเป็นประธานในการจัดงาน "พัทลุงสามัคคี" ครั้งนี้ ได้ชักชวน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ให้มาฝึกรำโนรา เนื่องจากทราบอยู่แล้วว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ พอจะรำโนราได้ ถ้าได้ฝึกเพิ่มเติมก็จะรำออกงานได้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ จึงได้มีโอกาสรำโนราเป็นครั้งแรก ในงาน"พัทลุงสามัคคี" และได้มีโอกาสรำโนราในงานต่างๆ อีกหลายงาน ขณะศึกษาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ตลอดระยะเวลา ๕ ปี

พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้บรรจุเข้ารับราชการที่วิทยาลัยครูอุดรธานี และได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถด้านการรำโนราในการสอนในรายวิชานาฏศิลป์ และในปีพ.ศ. ๒๕๑๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้ย้ายมารับราชการที่วิทยาลัยครูสงขลา และได้พบกับท่านขุนอุปถัมภ์ภักธรากร(พุ่ม เทวา) เนื่องจากท่านขุนอุปถัมภ์ภักธรากร(พุ่ม เทวา) ได้รับเชิญมาสอนโนราให้กับนักศึกษาวิทยาลัยครูสงขลา ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ จึงได้มีโอกาสฝึกโนราอย่างจริงจัง โดยตรงจากท่านขุนอุปถัมภ์ภักธรากร(พุ่ม เทวา) และได้รับการดูแลและแนะนำอย่างใกล้ชิดจาก ศิษย์โนรารุ่นพี่ ในสายขุนอุปถัมภ์ภักธรากร(พุ่ม เทวา)ที่มีความเชี่ยวชาญในการรำโนรามาช่วยฝึกโนราให้ ได้แก่ โนราหืด บุญหนูกลับ โนรายก ช่วยพูนชู โนราพรม ปานมา โนราพลัด คชรัตน์ และโนรากล่อม แสงขาว ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการแสดงโนราตามแบบฉบับของท่านขุนอุปถัมภ์ภักธรากร(พุ่ม เทวา) ครบทุกกระบวนการ พร้อมพิธีกรรมในการแสดงโนราอย่างสมบูรณ์ จนเป็นที่ไว้วางใจในความรู้และการถ่ายทอดจากท่านขุนอุปถัมภ์ภักธรากร (พุ่ม เทวา) และลูกศิษย์ทุกคน ซึ่งใช้เวลาเรียนรู้และฝึกรำโนราเป็นเวลา ๓ ปี จากนั้นได้ตั้งคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลาขึ้น เพื่อเผยแพร่และอนุรักษ์การรำโนรา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ยังได้หาความรู้เพิ่มเติมโดยการฝึกหัดโนราจากศิลปินโนราอาวุโสและมีชื่อเสียงในภาคใต้ ถ่ายทอดความรู้โนราให้ ได้แก่

๑. โนราช่วง ควนเงิน (ช่วง มณีเศวต) ศิษย์โนราหมื่นระบำบันเทิงชาติตรี (คล้าย ชี้นอน) ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

๒. โนราครั้น ช่างทอง (ครั้น สุริยะจันทร์) ศิษย์โนราเจิม ช่างทอง อำเภอลำชะง่อน จังหวัดพัทลุง

๓. โนราลั่น ทะเลน้อย (ลั่น เพชรสุข) ศิษย์โนราคล้าย ดูกนวล ตำบลพนางตุง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง

๔. โนรายก เล่น้อย (ยก ชูบัว) ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน(โนรา) ปีพ.ศ.๒๕๓๓ ศิษย์โนราวัน สุขเกษม จังหวัดนครศรีธรรมราช

๕. โนราจุก ตรัง (จุก รักราวี) ศิษย์โนราแป้น เครื่องงาม จังหวัดตรัง

จากความเชี่ยวชาญด้านการแสดงโนรา ประกอบกับการชวนขยายหาความรู้เพิ่มเติมจาก ครูโนราที่มีชื่อเสียงทางภาคใต้แล้ว ทำให้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เป็นบุคคลหนึ่ง ที่มีองค์ความรู้ด้านการแสดงโนราอยู่มาก พร้อมทั้งท่านได้ฝึกฝนหาความชำนาญในการแสดง โนราอยู่ตลอดเวลา และท่านได้นำความรู้เหล่านี้ ถ่ายทอดให้ลูกศิษย์ได้มีความรู้ในการรำโนรา อย่างไม่หวงวิชา ทั้งยังสร้างแบบแผนการแสดงโนราให้คนได้รู้จักอย่างกว้างขวาง และแพร่หลาย มาจนถึงปัจจุบัน

ประวัติการแสดงโนรา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้ออกรำโนราครั้งแรกในงานระโนดวังสรรค์ จัดที่โรงเรียนช่างกลปทุมวัน ขณะกำลังศึกษาอยู่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยฝึกรำ โนราด้วยตัวเองจากความทรงจำในวัยเด็ก และได้มีโอกาสออกรำโนราตามงานต่างๆ เรื่อยมาอีก หลายงาน เช่น งานบักซีได้สังสรรค์ จัดที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ งานนครสวรรค์ ที่สวนลุมพินี งานของสมาคมชาวบักซีใต้ ที่โรงพยาบาลนครเฉลิมไทย กรุงเทพฯ รำเผยแพร่ทาง สถานีโทรทัศน์ช่อง ๔ กรุงเทพฯ และเมื่อได้มาศึกษาอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมวังจันทร์เกษม ก็ได้รำที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และที่โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมวังจันทร์เกษม และขณะที่ไปรับราชการที่โรงเรียนฝึกหัดครูอุดรธานี ได้หยุดรำโนราไประยะหนึ่ง เมื่อได้กลับมาเรียนที่ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ได้มีโอกาสรำโนราอีกครั้ง จากนั้นกลับไปรับราชการที่ โรงเรียนฝึกหัดครูอุดรธานีก็ไม่มีโอกาสได้รำโนรา จนกระทั่งได้ย้ายไปรับราชการที่วิทยาลัยครู สงขลาจึงได้ฝึกหัดรำโนราอย่างจริงจังกับท่านขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา)

เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้ย้ายมารับราชการที่ วิทยาลัยครูสงขลา และได้มีโอกาสฝึกรำโนราอย่างจริงจังกับท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) ซึ่ง ขณะนั้นได้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านโนราขึ้นในสถาบันการศึกษา ทาง วิทยาลัยครูสงขลา โดยดร.วิจิตร จันทรากุล และรองศาสตราจารย์ภิญโญ จิตต์ธรรม จึงได้เชิญ ท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) มาสอนให้กับนักศึกษาโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูสงขลา ผู้ช่วย ศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ จึงมีโอกาสได้ฝึกรำอย่างจริงจังและได้ผ่านพิธีครอบเทริดผูกผ้า ใหญ่ ที่วิทยาลัยครูสงขลา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) เป็นผู้ประกอบ พิธีให้ จากนั้นได้ตั้งคณะโนราวิทยาลัยครูขึ้น ชื่อว่า “คณะโนราวิทยาลัยครูสงขลา” และมีผู้ช่วย ศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เป็นหัวหน้าคณะ โดยออกแสดงครั้งแรก ประชันกับหนัง ประเสริฐน้อยและหนังรุ่งฟ้าที่โรงเรียนบ้านไสยาว ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง หนึ่งปีหลังจากตั้งคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลาขึ้นมาอย่างไม่เป็นที่รู้จัก จึงยังไม่มีใครรับไปแสดง พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๒๒ เริ่มมีคนรู้จัก และมีชนหมากรับไปแสดงไม่น้อยกว่า ๓๐ ครั้ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ออกรำโนรา ในนามคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลา โดยรำ เป็นนายโรง จนถึงเกษียณอายุราชการ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้แสดงโนราในโอกาสต่างๆไว้มากมาย จึงขอยกตัวอย่างการแสดงสำคัญ ๆ ที่เป็นเกียรติประวัติ มาดังนี้

- พ.ศ. ๒๕๒๓ ร่วมแสดงในงานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างภาค แสดงที่วัดธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม แสดงในงานเทศกาลเที่ยวเมืองไทยและเสริมสร้างเอกลักษณ์ไทย ที่สวนอัมพร กรุงเทพฯ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)
 - สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ แสดง ในงาน Asian Tourist Festival
 - ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๗ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้รับเชิญจากโรงแรม สมิทลา สงขลา ให้รำเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยวซึ่งเป็นแขกของโรงแรม
 - พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๓๘ รำถวายหน้าพระที่นั่งหลายครั้ง
 - ๓๐ กันยายน ๒๕๓๙ รำถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศ
 - ๕ ตุลาคม ๒๕๓๙ รำถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ณ หาดเขวง จ.นราธิวาส
 - ๘ ตุลาคม ๒๕๓๙ รำถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ณ ตำหนักทักษิณราชินีเวศน์
 - พ.ศ. ๒๕๒๕ รำที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ในงานเทศกาลท่องเที่ยวอาเซียนตามโครงการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
 - พ.ศ. ๒๕๒๙ รำที่กรุงโซล ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านนานาชาติ และรำในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ด้วย
 - พ.ศ. ๒๕๓๑ รำที่เมืองพรินลูกลี ประเทศสวีเดน ในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านนานาชาติ
 - พ.ศ. ๒๕๓๖ รำที่เมืองดีจองส์ ประเทศฝรั่งเศส ในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านนานาชาติ
 - พ.ศ. ๒๕๓๘ รำที่วัดไทย เมืองลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา ในงานสงกรานต์
 - พ.ศ. ๒๕๓๘ รำที่สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประจำประเทศลาวโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ประวัติการสอนโนรา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้เริ่มสอนโนราตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยสอนให้กับนักศึกษาและบุคคลทั่วไป จากการศึกษาสามารถแบ่งการสอนได้ดังนี้

- พ.ศ. ๒๕๑๒ ฝึกรำโนราให้กับนักศึกษาวิทยาลัยครูสงขลา รำโนราในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬาเขต ครั้งที่ ๓ (กีฬาแห่งชาติ) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จำนวน ๖๐๐ คน

พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๓๘ ฝึกรำโนราให้กับนักศึกษาวิทยาลัยครู

พ.ศ. ๒๕๓๒ ฝึกรำโนราให้กับนักเรียน โรงเรียนนวมินทราชูทิศทักษิณ รำโนราในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬาแห่งชาติครั้งที่ ๒๔ จำนวน ๔๐๐ คน จังหวัดสงขลา

๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๘ ฝึกรำโนราให้กับนักเรียนในจังหวัด พัทลุง ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ๒๗ โรงเรียน จำนวน ๔๐๐ คน เพื่อรำโนราในพิธีเป็นการแข่งขันกีฬาในโรงเรียน สังกัดเทศบาลใน ๑๔ จังหวัดภาคใต้

ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๔๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้ร่วมกับคณะศิษย์ ฝึกรำโนราให้แก่นักเรียนนักศึกษาในจังหวัดสงขลาติดต่อกันมาทุกปี ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๓๙	โรงเรียนเขาแดงกุศลวิทยา	จำนวน ๗๐ คน
	สถาบันราชภัฏสงขลา	จำนวน ๖๐ คน
พ.ศ. ๒๕๔๐	โรงเรียนบ้านม่วงงาม	จำนวน ๕๐ คน
	โรงเรียนเขาแดงกุศลวิทยา	จำนวน ๕๓ คน
พ.ศ. ๒๕๔๑	สถาบันราชภัฏสงขลา	จำนวน ๔๐ คน
	โรงเรียนในเขตอำเภอจะนะ	
	จังหวัดสงขลา ๖ โรงเรียน	จำนวน ๑๘๐ คน
	โรงเรียนบ้านม่วงงาม	จำนวน ๔๕ คน
พ.ศ. ๒๕๔๔	โรงเรียนสาธิตสถาบันราชภัฏสงขลา	จำนวน ๑๐ คน
	สถาบันราชภัฏสงขลา	จำนวน ๔๐ คน
	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา	
	โรงเรียนประชาบารุง	จังหวัดพัทลุง
	โรงเรียนตะโหมดวิทยา	จังหวัดพัทลุง
	โรงเรียนหารเทา	จังหวัดพัทลุง
	โรงเรียนควนเนียง	จังหวัดสงขลา

๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๘ ฝึกซ้อมรำนโราให้กับนักเรียนในจังหวัด พัทลุง ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ๒๗ โรงเรียน จำนวน ๔๐๐ คน เพื่อรำในพิธีเป็นการแข่งขันกีฬาในโรงเรียน สังกัด เทศบาลใน ๑๔ จังหวัดภาคใต้

ประวัติผลงานอื่น ๆ

พ.ศ. ๒๕๒๑- ๒๕๒๔ เป็นผู้ทำพิธีครอบโอร่าให้แก่ศิษย์

พ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๓๘ จัดรายการวัฒนธรรมปริทัศน์ ทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง ๑๑ หาดใหญ่ เป็นประจำเดือน เพื่อแนะนำการดูการรำโอร่าให้กับประชาชนและเยาวชนใน จังหวัดสงขลาและจังหวัดใกล้เคียง

พ.ศ.๒๕๒๘ ริเริ่มและจัดรูปแบบพัฒนาแผนการ จัดการแสดงทางวัฒนธรรม ปัจจุบันได้ พัฒนามาเป็นงานวัฒนธรรมสัมพันธ์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้เขียนการสอนโอร่าขั้นพื้นฐาน และมีการบันทึกเทปทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง ๑๑ หาดใหญ่ กรมประชาสัมพันธ์ ในด้านวิธีการสอนและรำโอร่าบทครูสอน บทสอนรำ และบทประณม เผยแพร่เป็นวีดิทัศน์ประกอบการศึกษาแก่ครูและนักเรียน เพื่อให้บุคคลเหล่านั้น สามารถนำวีดิทัศน์ไปศึกษาและฝึกทำได้ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการใช้เทคโนโลยีประกอบการเรียน การสอนรำโอร่าเป็นครั้งแรกของภาคใต้

พ.ศ.๒๕๓๗ – ปัจจุบัน เป็นประธานกรรมการตัดสิน การประกวดโอร่าระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และโอร่าอาชีพ

พ.ศ.๒๕๓๘ เป็นประธานที่ปรึกษาโครงการอนุรักษ์มรดกทักษิณในพระราชดำริ

พ.ศ.๒๕๓๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ระดับ ๘ สถาบันราชภัฏสงขลาจาก ผลงานทางวิชาการเรื่องวรรณคดีการละคร โอร่า

พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นผู้อำนวยการฝึกอบรมการรำโอร่า ให้แก่ ครูระดับประถมศึกษา ใน จังหวัดสงขลาทั้งภาครัฐและเอกชน

๑๔ ธันวาคม ๒๕๓๙ เป็นวิทยากรบรรยายเรื่อง โอร่ากับสังคมปัจจุบัน ในการสัมมนา ดนตรีนานาชาติ ณ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๑๗ มกราคม ๒๕๔๐ เป็นวิทยากรบรรยายเรื่องการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ ณ มหาวิทยาลัย เซนต์จอนส์ กรุงเทพฯ

พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๕๑โครงการฝึกอบรมโอร่าเยาวชนโรงเรียนในเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโดนดด้วน และเครือข่าย

พ.ศ.๒๕๕๑ โครงการแสดงโนร่างานมหกรรมการศึกษา การปกครองท้องถิ่น ณ เมืองทองธานี

เข้าร่วมเป็นกรรมการตัดสินการประกวดโนราภาคใต้ ซึ่งจัดโดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด นครศรีธรรมราช

เข้าร่วมเป็นกรรมการตัดสินการประกวดหนังตะลุงภาคใต้ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง๑๑ หาดใหญ่

- เป็นวิทยากรบรรยายรายการโทรทัศน์เพื่อบริการสังคม “เรื่องดนตรีชาวสยาม” ดนตรีพื้นบ้านภาคใต้โดยสาระเกี่ยวกับการแสดงโนราของสถาบันเทคโนโลยีการศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

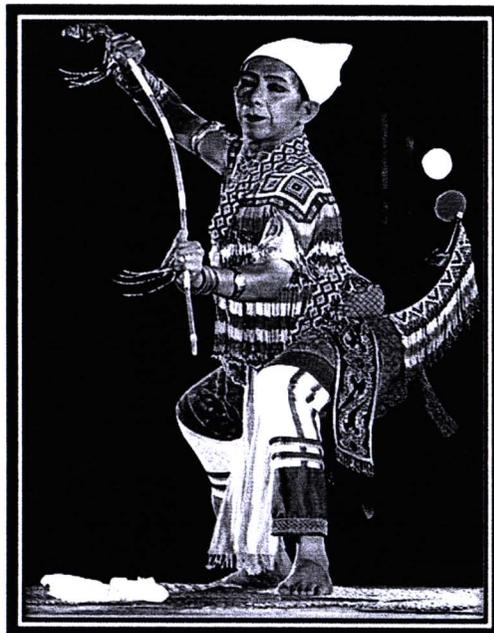
เป็นวิทยากรในการสัมมนาเรื่อง“นาฏศิลป์ไทย” ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์หน้าพระที่นั่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

เป็นวิทยากรการสัมมนาเรื่อง“นาฏศิลป์พื้นบ้าน”ให้แก่คณาจารย์ผู้สอนนาฏศิลป์ทั่วประเทศ ณ วิทยาลัยครูสวนสุนันทา

ฝึกำโนราให้แก่เยาวชนบ้านกรูด ตำบลบ้านกรูด อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เข้าร่วมประชุมวิจารณ์สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้

๒. ประวัติและผลงานการแสดงของอาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์

ภาพที่ ๑๑๑ : ภาพอาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์

ที่มา : ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์

อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ เป็นศิษย์โนราในสายขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) ในรุ่นหลานศิษย์ คือ เป็นลูกศิษย์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ซึ่งเป็นศิษย์ของ ขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์เป็นบุตรนายเพิ่ม นิคมรัตน์ ประกอบ อาชีพรับราชการครู และนางสมนึก นิคมรัตน์ ประกอบอาชีพค้าขาย อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ณ บ้านเลขที่ ๑๕๓/๑ ถนนต่างตานุสรณ์ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ปัจจุบันอายุ ๕๑ ปี เป็นบุตรคนที่ ๔ ในบรรดาพี่น้อง ๙ คน เดิมอาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ได้ย้ายมาอาศัยอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เนื่องจากได้เข้ามาทำงานอยู่ในจังหวัด สงขลา ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๗ ปัจจุบันอาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ สถานภาพโสด

ประวัติการศึกษา

ในปีพ.ศ. ๒๕๐๘ ได้เข้าศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนบ้านนาทิว อำเภอนาทิว จังหวัดสงขลา และจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๕ และได้เข้าศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่โรงเรียนนาทิววิทยาคม อำเภอนาทิว จังหวัดสงขลา หลังจากศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม.ศ.๓) เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๘ ได้เข้าศึกษาต่อในระดับประกาศนียบัตรชั้นต้น (ป.กศ.) วิทยาลัยครูสงขลา ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และจบการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ และได้รับประกาศนียบัตรครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) ในปี พ.ศ.๒๕๒๒ จากนั้นอาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ได้เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรีเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๙ ในสาขาวิชาเอกประถมศึกษา วิชาโท ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา และสำเร็จการศึกษาในปีพ.ศ. ๒๕๓๑ จากนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้เข้าศึกษาในระดับปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ. ๒๕๔๐

ประวัติการทำงาน

พ.ศ.๒๕๒๒-๒๕๒๔ อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ได้เข้าทำงานครั้งแรก โดยบรรจุเข้ารับราชการครู ที่โรงเรียนวัดไผ่ประดู่ ตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๓๕ โรงเรียนบ้านกระทิง ตำบลทับช้าง อำเภอนาทิว จังหวัดสงขลา พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๗ โรงเรียนสาธิตสถาบันราชภัฏสงขลา และภาควิชา นาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ. ๒๕๓๙ ขณะลาศึกษาระดับปริญญาโท ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชานาฏศิลป์ทัศนศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๖ อาจารย์ประจำวิชา การแสดงพื้นเมือง ภาควิชา นาฏศิลป์และการละคร สถาบันราชภัฏสงขลา อาจารย์ที่ปรึกษาชมรมโนรา นักศึกษาสถาบันราชภัฏสงขลา อาจารย์ฝ่ายส่งเสริมเผยแพร่ สำนักศิลปะและ

วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๔๘ อาจารย์ประจำสาขา ดุริยางคศาสตร์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (อาจารย์ที่ปรึกษาและฝึกซ้อมการรำโนราตัวอ่อน ให้กับเยาวชนบ้านห้วยหลัง ตำบลสะท้อน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา อาจารย์ที่ปรึกษาชมรมโนรา โรงเรียนมหาวชิราวุธ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นที่ปรึกษาและฝึกซ้อมการรำโนรา ให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านกระทิง ตำบลทับช้าง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นที่ปรึกษากลุ่มโนรา โรงเรียนบ้านหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นที่ปรึกษากลุ่มโนรา โรงเรียนปากจำวิทยา อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา เป็นที่ปรึกษากลุ่มโนรา โรงเรียนบ้านบ่อแดง ตำบลกระดังงา อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นที่ปรึกษากลุ่มโนรา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา) พ.ศ.๒๕๔๙-ปัจจุบัน ประธานหลักสูตร ศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ประวัติการฝึกโนรา

อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ มีความชื่นชอบและสนใจในการรำโนรา มาตั้งแต่เด็กๆ เนื่องจากได้มีโอกาสชมการแสดงโนราในงานมหรสพต่างๆ ที่จัดขึ้นใกล้ๆ บ้านเป็นประจำ ประกอบกับมีญาติผู้ใหญ่ ได้จัดพิธีโนราลงครูและได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีโนราลงครูเป็นประจำทุกปีจึงเกิดความประทับใจและรู้สึกผูกพันกับการแสดงโนรา มาโดยตลอด อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ได้ฝึกโนราครั้งแรก โดยฝึกด้วยตัวเอง จากการชมรายการ ส่งเสริมภาษาไทย ของศาสตราจารย์ สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ซึ่งแพร่ภาพทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๑๐ หาดใหญ่ ได้เชิญท่านขุนอุปถัมภ์ นรากร(พุ่ม เทวา) และผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ มาในรายการโทรทัศน์เพื่อสอนโนรา โดยออกอากาศ เดือนละครั้ง ประมาณ ๓ ครั้ง ทำให้สามารถติดตามชมการรำโนราของท่านขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) อยู่เสมอ จึงจดจำและทดลองมาฝึกรำเป็นบางท่า ในบทประณม และในปีพ.ศ. ๒๕๑๘ ได้มีโอกาสฝึกโนราอย่างจริงจังกับผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ขณะกำลังศึกษาอยู่ ณ วิทยาลัยครูสงขลา โดยเป็นสมาชิกชมรมโนราวิทยาลัยครูสงขลา ฝึกโนราทุกวันพฤหัสบดี ในช่วงโมงชมรม เป็นเวลา ๑ ปี ด้วยความชื่นชอบ และความมุ่งมั่นตั้งใจในการอนุรักษ์ สืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้านโนรา อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ จึงได้หาโอกาสศึกษาหาความรู้ และฝึกโนราเพิ่มเติม จากศิลปินโนราที่มีชื่อเสียงของภาคใต้อีกหลายท่าน ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๒๑ - ๒๕๒๔ ฝึกรำและร้องบทประณม การรำทำบทผ่นหน้า บทสี่โต และบท คล้องหงส์ เพิ่มเติมจากผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์

พ.ศ.๒๕๓๕ ฝึกการรำบทสี่โต บทผ่นหน้า และการรำเพลงทับเพลงโทน จากโนรายก ชูบัว (ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้านโนรา พ.ศ. ๒๕๓๐)

พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้ฝึกการขับร้องบทหน้าม่าน บทสี่โต บทผันหน้า และการรำเพลงทับเพลง โทน จากโนราลั่น ทะเลน้อย

ประวัติการแสดงโนรา

- อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้ออกรำโนราครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยรำโนราในบท ประถม กับคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลา ขณะศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยครูสงขลา และได้ออกรำโนราอยู่เป็นประจำ กับคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลา โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เป็น นายโรง(หัวหน้าคณะ) และด้วยความชื่นชอบและรักในศิลปะการแสดงโนรา อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ จึงเลือกสอบบรรจุเข้ารับราชการครู ที่โรงเรียนวัดไผ่ประตู่ ตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง ในปีพ.ศ. ๒๕๒๑ ซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษา เนื่องจากบ้านของท่าน ชวนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) อยู่ที่จังหวัดพัทลุง และอาจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เป็นนายโรงโนรา ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ และมีงานรำโนราเป็นประจำแทบทุกวันหยุดสุดสัปดาห์ ในจังหวัดพัทลุง ถ้าได้มาอยู่ใกล้ครูทั้งสองท่านจะสะดวกในการหาความรู้ทางโนราเพิ่มเติม อีกทั้งเมื่อมีงานรำโนรา จะได้สะดวกในการร่วมรำโนราด้วย เพื่อพัฒนาฝีมือให้กับตัวเอง อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้ร่วมรำโนราในบทประถม และรำตามหลังผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ขณะออกรำ คล่องหงส์ จึงได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์จากการรำโนราเพิ่มมากขึ้น และในปีพ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ย้าย มาสอนที่โรงเรียนบ้านกะทิง ตำบลทับช้าง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา. โดยเป็นครูประจำชั้น นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ สอนนักเรียนทุกวิชา เมื่อมาทำงานอยู่ที่นี่ได้มีโอกาสสอนโนรา ให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านกะทิง โดยจัดตั้งคณะโนรานักเรียนระดับประถมขึ้นเป็นคณะโนราเด็ก คณะแรกของภาคใต้ ทั้งนี้อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้นำความรู้และประสบการณ์การรำโนรา ที่ผ่านมา และจากการสังเกตรุ่นพี่ที่มีความสามารถด้านการรำโนราตัวอ่อนได้สวยงาม คือ อาจารย์ ชรินทร์ มูลสังข์ ซึ่งเป็นศิษย์โนราในสายชวนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา)รุ่นหลานศิษย์ และเป็นศิษย์ ของผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เช่นเดียวกัน มาฝึกให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านกะทิง โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารโรงเรียนขณะนั้น คือ อาจารย์ประกอบ ปิ่นทองพันธ์ เมื่อฝึก นักเรียน จนมีความชำนาญในการรำโนราตัวอ่อนแล้ว ก็ได้นำคณะโนรานักเรียนประถมศึกษาออก รำ จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในภาคใต้ จากการฝึกโนราตัวอ่อนให้กับนักเรียนชั้นประถม ติดต่อกันมา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๓๕ เป็นเวลาประมาณ ๑๐ ปี อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้ทดลอง วิธีการฝึกโนราหลายรูปแบบ จนสามารถหาแนวทางและยึดเป็นหลักการฝึกปฏิบัติโนราได้ดังนี้ เริ่มต้นด้วยการตัดร่างกาย มือ แขน ขา ให้ได้สรีระในแบบการรำโนรา ขึ้นต่อไป ฝึกท่าพื้นฐาน เบื้องต้นของโนรา เช่น ท่าเขาควาง ท่าลงจากสอดสร้อย ท่องโรง เคล้มมือ เก็บเท้า ขึ้นนอนน้อย ขึ้นนอนยืน จนมีความชำนาญ และสามารถออกท่ารำได้อย่างมั่นคง แข็งแรง จากนั้นจะเป็น

ขั้นตอนของการฝึกปราบทศครูสอน บทสอนรำ และบทประณมแบบสั้น แล้วจึงฝึกจำเฉพาะอย่าง อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ฝึกให้นักเรียนรำโนราตัวอ่อนเป็นชุด ชุดละ ๕-๘ คน เพื่อนำเสนอ ความสวยงามพร้อมเพรียง ซึ่งแต่เดิม การรำโนราตัวอ่อนนั้น จะรำกัน ๑-๒ คน เป็นการรำโชว์ ของนางรำ ก่อนการรำทำบท ในการแสดงโนราคณะ จากการฝึกโนราให้กับนักเรียนระดับ

- ประถมศึกษา เป็นเวลาประมาณ ๑๐ ปี อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้นำนักเรียน ออกรำโนรา เผยแพร่ยังชุมชนต่าง ๆ จนมีชื่อเสียง

ขณะที่อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ สอนอยู่ที่โรงเรียนบ้านกะทิง และฝึกโนราตัวอ่อน ให้กับนักเรียนนั้น อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ก็ยังรำโนราอยู่กับคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลา และได้ออกรำอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ได้เห็นถึงฝีมือการรำ โนราที่สง่างาม และความตั้งใจจริง ของอาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ จึงไว้ใจให้ออกรำคล้องหงส์ แทนผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ในบางโอกาส และอาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ยังได้นำนักเรียน โนราตัวอ่อน เข้าร่วมกิจกรรมของทางมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา อยู่เป็นประจำ และได้ช่วยเหลืองานด้านการรำโนราของผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ อยู่อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ช่วยฝึกซ้อมโนราให้กับนักศึกษาในชมรมโนรา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ในปีพ.ศ. ๒๕๓๔ อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้รับเชิญให้มาสอนนักศึกษาในภาควิชา นาฏศิลป์ไทย ของสถาบันราชภัฏสงขลา จึงได้ย้ายเข้ามาทำงาน ที่ภาควิชา นาฏศิลป์ไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา สอนในรายวิชา การออกแบบฉาก และนาฏศิลป์พื้นเมือง ปีพ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๗ อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้ย้ายมาทำงานที่ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และยังฝึกโนราให้กับนักศึกษาผู้สนใจในช่วงโมงกิจกรรมชมรมโนรา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ในปีพ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๗ อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้รับเชิญให้เป็นที่ปรึกษา และฝึกโนราให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านกะทิง ตำบลทับช้าง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เนื่องจาก อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ฝึกโนราให้กับนักเรียนที่นี้อยู่เป็นเวลากว่า ๑๐ ปี ได้สร้างกลุ่มโนราตัวอ่อนที่เข้มแข็งไว้ และได้ผลักดันและส่งเสริมให้นักเรียนร่วมกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม เพื่อฝึกให้นักเรียนได้มีความกล้าแสดงออก จนได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดโนราของจังหวัดสงขลา จากนั้นได้ส่งนักเรียนเข้าประกวด ศิลปะการแสดงพื้นบ้านเยาวชน ของการท่องเที่ยวและสมาคมดนตรีแห่งประเทศไทย ในเทศกาลการท่องเที่ยว และได้รางวัลชนะเลิศ

และในปี พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๖ อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ควบคุมดูแลการแสดงโนราของสถาบันราชภัฏสงขลา ตามโครงการสืบสานวัฒนธรรมทุกชนิด ซึ่งเป็นโครงการตามพระราชดำริของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๔๐ อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้ลาศึกษาต่อ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขณะศึกษาต่ออยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น อาจารย์ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์ ได้รับเชิญให้เป็นผู้ช่วยสอนในรายวิชา

นาฏยทักษิณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๖ อาจารย์
 ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ได้มาเป็นอาจารย์ประจำวิชา การแสดงพื้นเมือง ภาควิชานาฏศิลป์และ
 การละคร สถาบันราชภัฏสงขลา และเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาชมรมโนรา และอาจารย์ฝ่ายส่งเสริม
 เผยแพร่ สำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสงขลา รวมถึงได้รับเชิญให้เป็นที่ปรึกษาและฝึกโนรา
 * ให้กับบุคลากรและนักเรียนนักศึกษาของหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนผู้สนใจการรำโนรา เช่น
 ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๖ เป็นที่ปรึกษากิจการกรมด้านการฝึกโนราให้กับโรงเรียนมหาวิทยาลัยราช
 สงขลา และในปีพ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๗ เป็นที่ปรึกษากิจการกรมด้านการฝึกโนราให้กับโรงเรียนเกาะ
 เต่าพิทยาสรรค์ สงขลา ขณะที่อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ มีภารกิจหลักในการสอนใน
 มหาวิทยาลัยอยู่นั้น อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ก็ยังออกรำโนราไปกับคณะโนราสถาบันราชภัฏ
 สงขลา เป็นประจำ

ในปีพ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘ อาจารย์ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ ย้ายมาเป็นอาจารย์ประจำสาขา
 ดุริยางคศาสตร์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ และในปีพ.ศ.๒๕๔๙-ปัจจุบัน
 เป็นประธานหลักสูตรศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ และได้จัดตั้ง
 หลักสูตรศิลปะการแสดงพื้นบ้านโนรา ขึ้นเป็นแห่งแรกของภาคใต้ และได้จัดตั้งคณะโนรา
 มหาวิทยาลัยทักษิณ รวมถึงจัดตั้งคณะโนราธรรมนิตย์สงวนศิลป์ ศ.สาโรช ศิษย์ขุนอุปถัมภ์นรากร
 ไปพร้อมกันด้วย

ผลงานทางวิชาการ

ผลงานวิจัย

๑. โนราแขก : การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อวัฒนธรรมชุมชน (พ.ศ. ๒๕๔๒)
๒. การถ่ายทอดและการเผยแพร่ศิลปะการแสดงโนรา และวัฒนธรรมอาหารไทย ณ นคร
 ซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย (พ.ศ. ๒๕๕๐)
๓. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา (พ.ศ.๒๕๕๒)

บทความวิจัย

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, "โนราตัวอ่อน," ใน ที่ระลึกงานวัฒนธรรมสัมพันธ์'๔๐, สุนิท บุญ
 ฤทธิ์. (สงขลา: สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๐)

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “โนราแซก : การปรับเปลี่ยนการแสดงเพื่อวัฒนธรรมชุมชน,” ใน ที่ระลึกงานวัฒนธรรมสัมพันธ์ ๔๕, ประสิทธิ์ ฤทธิธรรมณ. (สงขลา: สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา).

• บทความในหนังสือ

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “บทสนทนา,” ใน รายงานโครงการสืบสานวัฒนธรรมทักษิณ กองทุน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เพื่อส่งเสริมการแสดงโนรา สถาบันราชภัฏสงขลา, (สงขลา :มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๒๓.

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “แต่งเครื่องโนรา : รูปแบบเสรีภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบัน,” ใน งานส่งเสริมดนตรีไทยภาคใต้ ครั้งที่ ๑๖, ยุรฉัตร บุญสุนิต. (สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕-๕๒.

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “โนรา: ภาษามือศาสตร์แห่งศิลปะการแสดง,” ใน แสงใต้ ที่ระลึกงานวัฒนธรรมสัมพันธ์ ๔๗ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, สนิท บุญฤทธิ์. (สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕ -๓๑.

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “การแสดงโนราถวายเป็นการต้อนรับรัชกาลที่ ๙ เสด็จเยี่ยมราษฎรภาคใต้,” ใน งานส่งเสริมดนตรีไทยภาคใต้ ครั้งที่ ๑๗ ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี, จรินทร์ เทพสงเคราะห์. (สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓ -๔๒.

Tammanit Nicomrat, “Nora and Syncretism in South and Southeast Asia Adoption and Adaptation,” “South and Southeast Asia Culture and Religion,(2008): 118-128.

Tammanit Nicomrat, “Nora and Syncretism in South : Southern Thailand Nora Performance,” Syncretism in South and Southeast Asia Adoption and Adaptation,(2008): 100.

บทความในวารสาร

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. พ.ศ.๒๕๓๙. ชี้นอนอ่อนรำ. ศิลปวัฒนธรรม

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. พ.ศ.๒๕๔๐. เล็บโนรา. ศิลปวัฒนธรรม

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “ สมญานามของโนรา,” สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ ๓ (มกราคม – มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๗): ๒๘-๓๕.

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, “ ปั่นเหน่ง : เครื่องประดับ ค่านิยมสัมพันธ์ไทย-มาเลเซีย,” สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ ๔ (มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘): ๒๕-๒๙.

ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์, "หลักสูตรทองถิ่น เสริมศิลป์โนรา," ศึกษาศาสตร์ ๕ (มกราคม-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๘): ๒๗-๓๓.

ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์, "โนรากับการผสมผสานทางศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่นใน เอเชียใต้ การปรับใช้อย่างกลมกลืน," ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา (ฉบับพิเศษ):

• ๒๐-๒๗.

ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์, "เอกลักษณ์ของชุดลูกบิดโนรา," ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ๒ (๒๕๒๙): ๔๘-๕๕.

ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์, "ร้อยรายนานาฏศาสตร์ของโนรา," ดอกแก้ว ๖ (กรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๔): ๑-๑๕.

ธรรมนิศย์ นิคมรัตน์, "เรียนบทโนรากับอาจารย์สุนทร นาคประดิษฐ์," สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ ๗ (กรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๑): ๕๒-๕๙.

ผลงานอื่นๆ

๑. พ.ศ.๒๕๔๐ ประพันธ์บทผืนหน้าในงาน มหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านครั้งที่ ๑๒ ปี

๒. พ.ศ.๒๕๔๑ เป็นแบบในการปั้นหุ่นโนรา ประติมากรรมลอยตัว ขนาดสองเท่าของคนจริง ๑๒ ตัว ณ ลานวัฒนธรรมกลางแจ้ง สถาบันทักษิณคดีศึกษา

๓. เป็นวิทยากรบรรยายเทคนิคการสอนนาฏศิลป์พื้นเมือง ระดับประถมศึกษา ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

๔. ๗ มีนาคม ๒๕๔๗ กรรมการประกวดโนรา จังหวัดตรัง

เกียรติคุณ

พ.ศ. ๒๕๓๕ บุคคลผู้มีผลงานดีเด่น จากสโมสรไลออนส์ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

พ.ศ.๒๕๓๕ บุคคลตัวอย่างด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน จากกองทุนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับรางวัล สื่อพื้นบ้านดีเด่นเพื่อเยาวชน ของสำนักงานเยาวชนแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้รับรางวัล พระสิทธิดาตาทองคำ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี จากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

๓. โนรากับพัฒนาการทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมนุษย์มีการแลกเปลี่ยนกันอยู่ระหว่างกลุ่มเมื่อรวมกับความรู้และประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นของมนุษย์เอง ส่งผลให้วัฒนธรรมมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมนี้เป็นการปรับเปลี่ยนสิ่งที่สังคมคิดว่าดีกว่า การละทิ้งของเก่าทั้งหมดแล้วเริ่มต้นใหม่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยากในความเป็นจริง ตามปกติแล้วสังคมมนุษย์จะมีการรับวัฒนธรรมใหม่โดยปรับเข้าหาวัฒนธรรมเดิมด้วยการค้นหาคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่เดิมและเสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานเดิมนั้น การเปลี่ยนแปลงบนรากเดิมอย่างต่อเนื่องมานั้นถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่าทางด้านความรู้สึกและจิตใจอย่างยิ่ง

ลักษณะที่ปรากฏเช่นนี้ทำให้การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงมองความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับสถานที่และเวลาด้วย ซึ่งผลของความสัมพันธ์นี้ทำให้ลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งอยู่ตลอดเวลา ลักษณะของสังคมที่มีความเป็นพลวัตนี้จึงก่อให้เกิดพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้น

๓.๑ โนรากับวัฒนธรรม

พิธีกรรม การละเล่น และ ศิลปะการแสดง เป็นสิ่งที่สะท้อนวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่ม รัฐ หรือประเทศนั้น เมื่อมีปัจจัยต่างๆส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ปัจจัยต่างๆเหล่านั้นจึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม การละเล่น และศิลปะการแสดง ด้วยเช่นกัน

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า การบูชาแบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆที่ปฏิบัติในทางศาสนา

พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป

พิธีกรรมเน้นเรื่องจิตใจเป็นสำคัญ คือจุดมุ่งหมายใหญ่ ทำให้เกิดความสบายใจ เกิดกำลังใจ สาเหตุที่ทำให้เพราะเกิดความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติที่ใจเท่านั้นสัมผัสได้ การประกอบพิธีกรรมนั้นมีความหวังว่าสิ่งเหล่านั้นจะทำให้สมหวังได้

พิธีกรรม มีที่มาจากการที่มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ การคิด และการส่งภาษาที่เป็นสัญลักษณ์ได้ทำให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งนอกจากความต้องการด้านปัจจัยสี่แล้ว ยังมีจินตนาการเรื่องเหนือธรรมชาติหรือเรื่องเกี่ยวกับโลกและจักรวาลซึ่งไม่ได้อยู่ใน

สภาวะของความเป็นจริง การหาคำตอบเรื่องเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของชีวิตส่งผลให้เกิดความเชื่อหลากหลายและสร้างพิธีกรรมต่างๆขึ้นมาเพื่อคลายความกังวลใจกับความไม่แน่นอนเหล่านั้น

- พิธีกรรมนั้นเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ตั้งแต่ยังมีลักษณะเป็นชนเผ่าซึ่งมีระเบียบแบบแผนของสังคมที่ยังไม่ซับซ้อน และมีโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญอันหนึ่งคือ การมีผู้นำทางความเชื่อและจิต
- วิญญาณซึ่งอาจอยู่ในรูปของพอมด หมอผี หมอไสยศาสตร์ หรือพระ ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดแบบแผนพิธีกรรมต่างๆในเผ่าของตน เมื่อสังคมชนเผ่ามีการพัฒนา โครงสร้างทางสังคมก็พัฒนาไปด้วย ความเชื่อและพิธีกรรมก็พัฒนารูปแบบซับซ้อนมากขึ้น

เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเกษตรกรรม มนุษย์มีความรู้ในการสร้างเครื่องใช้สอยต่างๆมากขึ้น ความรู้และความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มของตัวเองและที่ได้รับมาจากสังคมอื่นทำให้พิธีกรรมเดิมที่เป็นพื้นฐานความเชื่อเดิมถูกปรับปรุงให้มีระเบียบแบบแผนมากขึ้น อีกทั้งยังเกิดพิธีกรรมใหม่ขึ้นด้วย นอกจากพิธีกรรมแล้ว ยังเกิดการสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนทั้งกีฬาและนันทนาการที่เล่นกันเฉพาะถิ่นหลากหลายมากขึ้น การละเล่นต่างๆก็เกิดขึ้นด้วย ทั้งการละเล่นที่เกิดขึ้นใหม่และการละเล่นที่ปรับรูปแบบมาจากพิธีกรรมแต่เดิม

การละเล่นหมายถึง การเล่นเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจหลังจากประกอบกิจ ประจำวัน และการเล่นในเทศกาลท้องถิ่นหรือ ในงานมงคลบ้าง อวมงคลบ้าง เช่น เพลงพื้นเมือง ละคร ลิเก ลำตัด หุ่น หนังใหญ่ ฯลฯ

การละเล่นของไทย หมายถึง การเล่นดั้งเดิมของเด็กและผู้ใหญ่เพื่อความบันเทิงใจ ทั้งที่เป็นการเล่นที่มีกติกาหรือไม่มีกติกา ไม่มีบัตรองประกอบหรือมีบัตรองประกอบให้จังหวะ บางทีก็มีท่าเต้น ท่ารำประกอบ เพื่อให้งดงามและสนุกสนานยิ่งขึ้น ทั้งผู้เล่นและผู้ชมมีส่วนร่วมสนุก

การละเล่นพื้นเมือง เป็นการละเล่นที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย เป็นกิจกรรมบันเทิงที่แฝงไว้ด้วยสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณี สะท้อนวิถีชีวิตและความเชื่อของสังคมที่สืบทอดมาแต่โบราณ ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมไทยสมัยก่อนมักสอดแทรกความสนุกสนานบันเทิงควบคู่ไปกับเรื่องราวการทำงาน ทั้งในชีวิตประจำวัน ในเทศกาลงานบุญและตามระยะเวลาแห่งฤดูกาล

เมื่อเวลาผ่านไปสังคมมนุษย์พัฒนาขึ้นเป็นเมือง มีโครงสร้างทางสังคมซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เกิดชนชั้นต่างๆในสังคม ลักษณะวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมีลักษณะแยกส่วนเป็นรูปแบบของชนชั้นปกครองซึ่งปรากฏเป็นระเบียบแบบแผนในราชสำนัก กับวัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรกรรมทั่วไปซึ่งเป็นสังคมส่วนใหญ่ ปรากฏเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านหรือประชาชน สังคมในระบุนี้จะมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปมาระหว่างชนชั้นปกครองกับชาวบ้าน รวมทั้งมีการติดต่อกันกับสังคมที่ต่างวัฒนธรรมกัน ทำให้เกิดความเชื่อความรู้ใหม่มากขึ้นอีก ส่งผลให้พิธีกรรมและการละเล่นต่างๆ

- บางอย่างปรับรูปแบบไปเป็นการแสดงซึ่งมีวัตถุประสงค์ต่างกันออกไป ทั้งเพื่อเป็นการแสดง ประกอบพิธีกรรมและเพื่อความบันเทิงโดยเฉพาะในราชสำนักซึ่งมีความเป็นระเบียบ เนื่องจากจะมีพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน รวมทั้งการแสดงและดนตรีที่ต้องยกระดับให้สูงกว่าชาวบ้านทั่วไป การแสดงเหล่านี้บางอย่างเกิดขึ้นใหม่บางอย่างก็ปรับปรุงโดยมีฐานความคิดมาจากพิธีกรรมหรือ
- การละเล่นแต่เดิม พิธีกรรมมีการพัฒนารายละเอียดมากขึ้นจากการบูรณาการความรู้และความเชื่อจากความเชื่อเดิมและความเชื่อใหม่ การละเล่นพัฒนาเป็นการแสดงทั้งการฟ้อนรำ โขนละคร ซึ่งพัฒนารายละเอียดจากพื้นฐานเดิมคือ การร้อง การรำ และดนตรี สังคมที่พัฒนาขึ้นจนการแสดงนั้นมีทั้งในกลุ่มชาวบ้านและในราชสำนัก

การแสดง มีลักษณะสำคัญคือ ผู้แสดงหรือผู้เล่นถูกแยกจากคนดูอย่างชัดเจน คนดูไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงนั้น อาจมีการสร้างเวทีหรือกำหนดบริเวณเฉพาะผู้ทำการแสดงอย่างชัดเจนเรื่องราวที่ผู้แสดงต้องการสื่อถึงผู้ชมมีที่มาหลากหลาย และวัตถุประสงค์ของการแสดงก็ต่างออกไปมีทั้งรูปแบบในอดีต และร่วมสมัย ในปัจจุบันมีการแสดงมากมายหลายประเภท บางครั้งมีการนำการละเล่นขึ้นสู่เวทีแสดง ซึ่งคนดูไม่มีส่วนร่วมใดๆ ลักษณะเช่นนี้การละเล่นได้เปลี่ยนบทบาทเป็นการแสดง เพราะวัตถุประสงค์และบริบทด้านผู้ชมเปลี่ยนไป

ทั้งพิธีกรรม การละเล่น และการแสดงสามารถเป็นเครื่องสะท้อนวัฒนธรรมของสังคมได้เป็นอย่างดี สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ สังคมเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน มีภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตแบบเดียวกัน วัฒนธรรมนั้นคือแนววิถีที่คนในสังคมสร้างขึ้นเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน ซึ่งก็สะท้อนความคิดออกมาทางภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลายดังกล่าว

ในรา มีลักษณะเป็นทั้งพิธีกรรม การละเล่น และการแสดง จึงเป็นเครื่องสะท้อนวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของภาคใต้

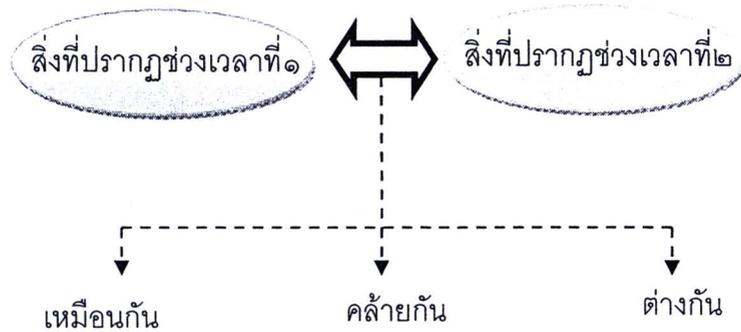
คำว่า พัฒนาการ ตามความหมายของ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๔๒ คือ การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี ดังนั้น พัฒนาการของวัฒนธรรมจึงเป็นการที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงและคลี่คลายไปสู่สิ่งที่ดี

การที่จะมองเห็นพัฒนาการทางวัฒนธรรมนั้น ต้องพิจารณาเปรียบเทียบข้อมูลจากสิ่งที่ปรากฏขึ้นของวัฒนธรรมช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ซึ่งหากพิจารณาข้อมูลจากเวลาที่ต่างกันสองช่วงเวลา จะได้ข้อมูลของสิ่งที่ปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมอย่างกว้างๆเป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. สิ่งที่ปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะเหมือนกัน หมายถึง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดเลยในเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป

๒. สิ่งที่ปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะคล้ายกัน หมายถึง เมื่อเวลาเปลี่ยนไป มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแต่ยังคงมีลักษณะของเดิมปรากฏอยู่ด้วย

๓. สิ่งที่ปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะต่างกัน หมายถึง เมื่อเวลาผ่านไปมีการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดสิ่งใหม่ขึ้น โดยไม่มีลักษณะของเดิมเหลืออยู่เลย

แผนภาพที่ ๑ แสดงลักษณะข้อมูลที่เกิดจากการเทียบเคียงสิ่งปรากฏทางวัฒนธรรมในช่วงเวลาที่ต่างกัน

โนรา มีบทบาทอยู่ในสังคมภาคใต้มานาน เป็นทั้ง พิธีกรรม การละเล่น และการแสดงที่สะท้อนวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด และความเชื่อ ของผู้คน สิ่งต่างๆที่ปรากฏผ่านโนราจึงสะท้อนเรื่องราวทางวัฒนธรรมภาคใต้เป็นอย่างดี การศึกษาพัฒนาการของโนราซึ่งเป็นสิ่งปรากฏขึ้นอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมนั้นจึงมีลักษณะเดียวกันกับการศึกษาสิ่งปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมด้านอื่นๆ

โนรา มีการเปลี่ยนแปลงไปหลายส่วน ทั้งรูปแบบการนำเสนอ วัตถุประสงค์ องค์ประกอบ การร้อง การรำ และดนตรี แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นมีลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไปเนื่องจากโนราเป็นการสั่งสมสืบทอดมายาวนานและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างฝังรากลึกเป็นลักษณะของวัฒนธรรมที่เข้มแข็งในสังคมภาคใต้

สิ่งที่ปรากฏขึ้นของโนราพอจะมองเห็นได้อย่างกว้างๆอยู่สองรูปแบบมาเป็นเวลานาน กล่าวคือ

๑. หากโนรา มีจุดประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ทั้งเรื่องการระลึกถึงคุณบรรพบุรุษ ครูอาจารย์ หรือในเรื่องการให้คุณให้โทษจากสิ่งเหนือธรรมชาติ โนราจะเป็นเรื่องของพิธีกรรมล้วนๆ แม้จะสอดแทรกความบันเทิงไว้ด้วยแต่ก็ไม่ใช่สาระสำคัญ ในลักษณะนี้ผู้ชมและโนรานั้นต่างก็ต้องทำพิธีกรรมด้วยกันทั้งสองฝ่ายและแยกจากกันไม่ได้เพียงแต่อยู่คนละบทบาท เช่น โนราโรงครู การแก้บนหรือตัดเหมรย เป็นต้น

๒. ส่วนโนราที่ออกตระเวนเมื่อถึงคราวสิ้นสุดฤดูกาลทำนาที่เรียกโนราเดินโรง หรือ มีการ ประชันโรงกันในงานเทศกาลสำคัญที่เรียกว่าโนราโรงแข่ง เป็นโนราที่มุ่งเน้นเรื่องความบันเทิงเป็น หลัก อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้ละทิ้งขนบนิยม ความคิด ความเชื่อในเรื่องการแสดงที่สืบทอดมา ลักษณะนี้ผู้ชมและโนราไม่เกี่ยวข้องกันโดยตรงต่างฝ่ายต่างมีอิสระต่อกันแต่ยังมีความสอดคล้อง

- กันทางสังคมและวิถีชีวิต ซึ่งยังคงเข้าใจกันได้ในความต้องการของกันและกัน รูปแบบนี้ได้ถูก คลี่คลายมาจากลักษณะแรกคือพิธีกรรม ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

๓. ปัจจุบัน โนราได้ถูกปรับเปลี่ยนในด้านวิธีการนำเสนอและเพิ่มโอกาสในการแสดงมากขึ้น กลายเป็นการแสดงได้หลายที่หลายโอกาส เช่น การแสดงเป็นกลุ่มในเวลาสั้นๆในการแสดง งานวัฒนธรรมต่างๆ การนำไปใช้ในการรับแขกบ้านแขกเมือง การแสดงในพิธีเปิดปิดต่างๆ การ เป็นส่วนหนึ่งของดนตรีลูกทุ่ง เป็นต้น ซึ่งผู้ชมและผู้แสดงนั้นแทบจะไม่เกี่ยวข้องกันเลย ซึ่งเป็นสิ่ง ที่ปรากฏขึ้นของการแสดงทั่วไปไม่ใช่เฉพาะโนรา การละเล่นในภูมิภาคอื่น ๆ ก็ถูกนำมาจัดแสดงใน ลักษณะที่สั้น มีความกระชับ โดยเลือกนำเสนอเฉพาะส่วนที่ชัดเจนของการละเล่นนั้นๆเท่านั้น อาจ เรียกการแสดงลักษณะนี้ได้ว่าเป็นการแสดงในแบบสมัยนิยม ซึ่งโนราสมัยนิยมนั้นจะมีรูปแบบการ แสดง องค์ประกอบ การร้อง การรำ และดนตรีที่มีการนำเสนอต่างออกไป มีการเพิ่มจำนวนนางรำ มีการรำเป็นหมู่มากขึ้น การปรับเครื่องแต่งกาย การใช้เวลาน้อยลงตัดบางส่วนออก มีการใช้ เทคโนโลยีมากขึ้น เช่น การใช้เครื่องขยายเสียง การใช้แผ่นเสียงแทนวงดนตรี การใช้แสงประกอบ เป็นต้น ซึ่งก็เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเช่นเดียวกัน โนราสมัยนิยมนี้เป็นรูปแบบการ แสดงที่เพิ่งปรากฏขึ้นในช่วงประมาณครึ่งทศวรรษหลังนี้เอง

จะเห็นได้ว่าโนรามีการเปลี่ยนแปลงและพยายามที่จะสืบทอดและคงอยู่ท่ามกลางกระแส การเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งสามารถอนุมานได้ว่าเป็นความพยายามที่จะคลี่คลายไปในทางที่ดี ตามลักษณะนิยามของพัฒนาการ

พัฒนาการของโนรา จึงเป็นการที่โนรา เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ตามอิทธิพลของปัจจัย ต่างๆในช่วงเวลานั้น เพื่อสร้างความมั่นคงและปรับปรุงบทบาทต่างๆให้สามารถดำรงอยู่ได้ใน สังคม

พัฒนาการการแสดงโนราสายขุนอุปถัมภ์นารากร(พุ่ม เทวา) เป็นเรื่องของพัฒนาการทาง วัฒนธรรมเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ ตามสิ่งแวดล้อมและบริบทของสังคม ขณะเวลานั้น สิ่งที่ปรากฏขึ้นของโนราสายขุนอุปถัมภ์นารากร (พุ่ม เทวา) ในแต่ละช่วงเวลาจึงอาจมี ความเหมือนกัน คล้ายกัน หรือ ต่างกัน ความเหมือนกันนั้น หมายถึง แม้มีการเปลี่ยนแปลงของ เวลาแต่สิ่งปรากฏขึ้นนั้นยังเหมือนเดิมทุกประการ ความคล้ายกันนั้น หมายถึง มีบางอย่าง เปลี่ยนแปลงไปแต่ไม่ได้เปลี่ยนทั้งหมด ยังมีสิ่งที่ปรากฏขึ้นบางอย่างที่คงแบบเดิมอยู่ ส่วนความ ต่างกันนั้น หมายถึง เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดโดยไม่เหลือเค้าของเดิมเลย ดังนั้น การที่จะ

มองเห็นพัฒนาการของโนราสายซุนอุปถัมภ์ภักกร(พุ่ม เทวา) จึงเป็นการมองสิ่งที่ปรากฏขึ้นในเรื่องเดียวกันในเวลาที่แตกต่างกันนั่นเอง

เมื่อมองเห็นความเหมือนกัน คล้ายกัน หรือ ต่างกัน ของสิ่งที่ปรากฏขึ้นของโนราในแต่ละช่วงเวลาแล้วนำมาเทียบเคียงกับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น รวมทั้งศึกษาความคิด ความรู้และประสบการณ์ของบุคคลที่เป็นผู้สร้างความเปลี่ยนแปลงนั้นๆก็จะทำให้ทราบได้ถึงสาเหตุที่เกิดพัฒนาการของโนรานั้นขึ้น

ในงานวิจัยนี้ได้พิจารณาปัจจัยที่มีอิทธิพลและส่งผลให้เกิดพัฒนาการของโนราสายซุนอุปถัมภ์ภักกร (พุ่ม เทวา) ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่

๑.๑ ความเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิศาสตร์ เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ภัยธรรมชาติ เป็นต้น

๑.๒ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

๑.๒.๑ ด้านประชากร เช่น โครงสร้างทางสังคมจำนวนประชากร เพศ วัย

๑.๒.๒ ด้านวัฒนธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อ รูปแบบการดำเนินชีวิต

ศาสนา

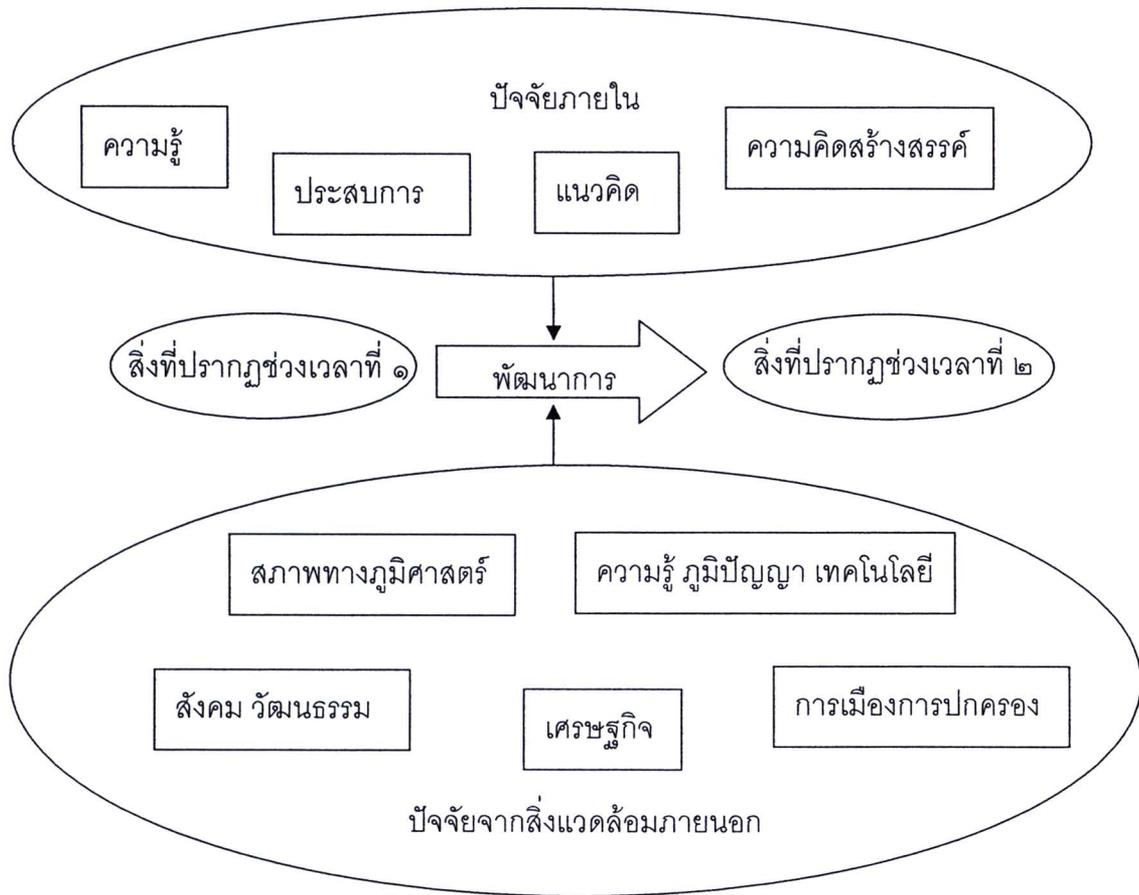
๑.๓ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง เช่น ผู้นำ ระบบการปกครอง กฎหมาย นโยบายของรัฐ เป็นต้น

๑.๔ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เช่น ระบบเศรษฐกิจ รูปแบบการแลกเปลี่ยนสินค้า ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจต่างๆ การเงิน การค้า เป็นต้น

๑.๕ ความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ เช่น ความรู้ใหม่ ภูมิปัญญา เทคโนโลยีต่างๆ

๒. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากศิลปินโนราเอง หรือ กลุ่มศิลปินโนรา ซึ่งมีความรู้ ประสบการณ์ แนวคิด และความคิดสร้างสรรค์ ในการนำเสนอ ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน

สิ่งที่ปรากฏขึ้นของโนราสายซุนอุปถัมภ์ภักกรในช่วงเวลาที่ต่างกัน สามารถอธิบายได้ในลักษณะเดียวกับสิ่งที่ปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒ แสดงปัจจัยที่ส่งผลต่อพัฒนาการของโนราสายซุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา)

ภาคผนวก ข
วรรณกรรมและบทร้องโนรา

วรรณกรรมและบทร้องโนรา

๑. วรรณกรรมและบทร้องในการแสดงโนราพิธีกรรม หรือโนราโรงครู
วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีโนราโรงครูวันแรก

๑. บทขานเอ

รื่นเหอรื่นรื่น	ยอให้วังนางธรณีฝั่งแผน
เอาหลังมาตั้งเป็นแท่น	ไว้รองตื่นชาวมนุษย์ทั้งหลาย
ชั้นกรวดดินดำ	ถัดมาชั้นน้ำละอองทราย
นาคเจ้าฤาสาย	ขานให้โนเนโนใน
ขานมาซ้ำต้อง	ทำนองเหมือนว้าวชักไถ
แม่นวลสำลีไม่ลืมใย	พี่ไปไม่ลืมน้องหนา
รวยเหอรวยรวย	ยังหอมแต่รสแบ่งทา
หอมรสครุฑซ้ำ	ส่งกลิ่นพอมาไรไร
หอมมาสาแค	ครั้นเหลียวไปแลหอมไกล
หอมฟุ้งสุราลัย	ใครเข้าในโรงน้องหนา
ลมเหอลมใด	พัดแล้วตั้งเมฆขึ้นมา
ลมว่าวดาหรา	พัดโต้ด้วยลมสลาตัน
จะเอาใบแล่น	กลางคืนมาเป็นกลางวัน
ไกลหลังไกลฝั่ง	เอาเกาะกะซังเป็นเรือน
เพื่อนบ้านเขานับปี	นวลทองสำลีนับเดือน
เอาเกาะกะซังมาเป็นเรือน	เป็นแท่นที่นอนน้องหนา ^๑

๒. บทรำยแดระ

ฤกษ์งามยามดี	ปานี่ชอบยามเวลา
ชอบฤกษ์ร้องเชิญ	ดำเนินราชครูถ้วนหน้า
ราชครูของน้อง	ลอยแล้วให้ล่องเข้ามา
ราชครูของซ้ำ	มาแล้วพ่อย่าพันไป
เชิญพ่อนั่งนี้ลูกหยาย	ถ่ายที่ให้พ่อนั่งใน
มาแล้วพ่อย่าพันไป	มาอยู่เหนือเกล้าเกศา
มาอยู่เหนือเกล้าเหนือผม	มาช่วยกันค้มลมกันยา

^๑ สาโรช นาคะวิโรจน์, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๗๒-๗๓.

กันทั้งลูกลมพรมโหวด
 พ่อมากันพรายแกมยา
 มากันให้ถ้วนให้ถี่
 ละมบเข้าฝั่งไว้ตามทาง
 ลีบสองหัวข้างลีบสองหัวเขี่ยก
 ถ้าพ่อไม่มา
 ได้เห็นแต่หน้าท่านผู้อื่น
 ให้ลูกเหลียวหน้าไปหาใคร
 ลูกไหว้ครูพักอีกทั้งครูสอน
 ไหว้ครูสั่งสอนตัวลูกยา
 มาเถิดพ่อสายสมร
 มาค้อมข้างหน้าข้างหลัง
 ราชครูของน้อง
 ราชครูของข้า
 ไม่ว่าจะอยู่แค่ว่าอยู่ไกล
 ดำเนินเชิญมาให้หมดสิ้น
 ชุนโหรญาโหรชุนพรานญาพราน
 ไหว้พรานเทพเดินดง
 พรานบุญพุกษา
 แม้นผัดแมนพลาตตรงข้อไหน
 บรรดาราชาครู
 ลูกจับเริ่มเดินมา
 ไหว้ตาหลวงเลนได้เป็นครูพัก
 ถัดแต่นั้นไหว้พ่อทองกันดาร
 ไหว้ตาหลวงคงคอ
 โปรดให้รับท้าวเข้าสู่เมือง
 พ่อมาสอนศิษย์ไว้ต่างตัว
 ลีบนิ้วข้าหรือคือเทียน
 ยอไหว้พระยาโถมน้ำ
 พระยาสายฟ้าฟาด
 พระยามือเหล็กมือไฟ

กันทั้งผีโหดิมายา
 ละมบเข้าฝั่งไว้ตามทาง
 มาค้อมกันลูกนี้ทุกที่ข้าง
 จำไว้วะะซ้ายวะะขวา
 จำให้ลูกร้องเรียกหา
 ลูกยาจะเห็นหน้าใคร
 ความขึ้นลูกยามาแต่ไหน
 เหมือนไยราชาครูถ้วนหน้า
 ไหว้แล้วเอือนกลอนต่อมา
 พ่อมาก้อมหน้าค้อมหลัง
 มาค้อมลูกเมื่อนอนเมื่อนั่ง
 พ่อมาวังซ้ายวังขวา
 ลอยแล้วให้ล่องเข้ามา
 ดำเนินเชิญมาให้หมดสิ้น
 ลูกร้องภาคไปให้ได้ยิน
 ไหลแล้วให้เทกันเข้ามา
 โปรดปรานเหนือเกล้าเกศา
 พระยาพรานคงมาเดินป่า
 เดินจ่านำหน้าราชาครู
 ท้าวไทเมตตาได้เอ็นดู
 มาอยู่เบื้องซ้ายเบื้องขวา
 ไหว้ชุนศรัทธาเป็นประธาน
 เป็นหลักนั่งเลงแต่โบราณ
 ไหว้ตาหลวงเลนสองเมือง
 ผมหมอไหว้ท้าววิจิตรเรื่อง
 ลือเลื่องความรู้ได้เล่าเรียน
 พ่อไม่คิดกลัวเพราะความเพียร
 สถิตเสถียรยอไหว้ไป
 โฉมงามพระยาลุยไฟ
 ลูกน้อยนั่งร้องประกาศไป
 ไหว้ไยตาหลวงคงคอ

ให้อุ้มลูกของพ่อที่แทนมา
 ให้อุ้มตาหลวงคงคอค
 เมื่อยามพ่อเป็นหลวงนาย
 หลวงคงกระหยาดตราจิตร
 พ่ออออาน้ำทาแป้ง
 ผิดด้วยสนมกรมช่าววัง
 พ่อไม่ทันได้สั่งลูก
 รับสั่งผูกคอกให้ฆ่าเสีย
 หากพ่อตายเจ็บตายไข้
 ในฝั่งแม่น้ำย่านยาว
 ถ้าพ่อตายข้างฝ้ายบก
 ถ้าพ่อไปตายฝ้ายเล
 พ่อไปตายฝ้ายเหนือ
 น้ำเนาลูกเอาลายจันทร์
 โดกแข็งโดกขา
 ดวงเนตรพ่อทองผมสอด
 กระดุกทำไม้กัลดผม
 ใ้อ์พ่อร้อยซั้งแก้ว
 ถ้าพ่อร้อยซั้งรักข้า
 พ่ออย่าตัดลูกเหมือนตัดตาล
 พ่ออย่าตัดรักเสียให้ม้วย

ชื่อจันทร์กระยาหมหอม
 ผมหอมหลวงคงตราจิตร
 แต่ทำวมาไร้ความคิด
 ผิดด้วยสนมกรมช่าววัง
 ดำแดงไม่ทันได้ผันหลัง
 รับสั่งผูกคอกให้ฆ่าเสีย
 บุญปลุกไม่ทันได้สั่งเมีย
 ในฝั่งแม่น้ำย่านยาว
 ลูกรักจัดได้ไปถามข่าว
 ชีวิตพ่อม้วยมรณา
 ให้เป็นเหยื่อนกเหยื่อกา
 ให้ได้เป็นเหยื่อเข้เหรา
 ให้นำเน่าน้ำเหื่อไหลลงมา
 น้ำมันลูกลายแป้งทา
 ลูกยาไว้ทำไม้กัลดผม
 ลูกน้อยไว้ทำปรอดอม
 ชมต่างพ่อร้อยซั้งแก้ว
 มาแล้วพ่อร้อยซั้งอา
 พ่ออย่าตัดรักเสียให้ม้วย
 พ่ออย่ารานหลานเหมือนรานกล้วย
 เห็นดูด้วยช่วยรามโนหร้า^๒

๓. บทหน้าแตระ

สรรเสริญราชครูเท่านั้นแล้ว
 ยอให้อ้วนางหงส์กรงพาลี
 ให้อ้วนางบริถิวราชา
 ยอให้อ้วนางแม่โกควดี
 ลูกเล่นเต็นรำทำเหนือแม่
 ธรณีแม่ของข้า

ผ่องแผ้วเป็นเพลงคาถา
 ให้อ้วนางธรณีเมขลา
 ภูมาหาลาภห้าย
 ธรณีแม่ได้เป็นใหญ่
 ลูกแหละขอคำความอภัย
 หลีกเกล้าเกศาเสียให้ไกล

^๒ สาโรช นาคะวิโรจน์, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๗๓-๗๕.

ลูกบ้วนน้ำหมากชากน้ำลายใส่
 ลูกจะขอที่ตั้งโซลง
 ขอที่ตั้งเจียนของที่ฉัตร
 ลูกมารำทำท่า
 ปากคนทักดีปากผีทักใช้
 ฝ่าเท้าอย่าท้วงอย่าทัก
 ลูกน้อยขอรำถวายไป
 ลูกรักกล่าวคำรำถวาย
 ไหว้พระภูมิเจ้าที่สี่มุมบ้าน
 ลูกเล่นเต็นรำมาทำท่า
 ถ้ามีศัตรูมาคิดร้าย
 ขอให้แคล้วขอให้คลาด
 ขึ้นชื่อว่าโพลกับภัย
 ช่วยเป็นกำแพงทั้งเจ็ดชั้น
 ลูกแพ้ขอให้แพ้แต่องค์พระ
 ถ้าพวกศัตรูจะคิดร้าย
 ให้นำะแก่มารทั้งสี่หมู่
 อุบาทว์ฝากไว้แก่เจ้าไพร
 ความชั่วฝากไว้กับแม่ธรณี
 ลูกนั่งขอมิ่งขอสิ่งขอพร
 ลูกเล่นที่ไหนรำที่ไหน
 ปู่ผ้าลงรับเอาพรไว้

ขอคำอภัยแม่เกิดหนา
 ขอที่ตั้งโรงรำโนรา
 ที่ตั้งโรงมัดเบญจา
 เมตตาอย่าท้วงอย่าทัก
 เรื่องนี้ลูกชายสากลัวหนัก
 ลูกรักกล่าวคำรำถวาย
 ขอให้ปลอดภัยอันตราย
 พระหัตถ์เบื้องซ้ายเบื้องขวา
 แยมโษษฐีโปรดปรานกับโนรา
 ขอให้โชคคือยามภัย
 ช่วยขับช่วยไล่เสียให้ไกล
 สรรพอุบาทว์ความจัญไร
 อย่าเข้าใกล้ใยลูกเลยหนา
 คุ่มครองป้องกันพวกโนรา
 ขอให้ชนะแก่มารทั้งสี่หมู่
 ขอให้ลูกชายได้ลวงรู้
 ศัตรูแพ้พิชอัปรา
 จัญไรให้ได้แก่เจ้าป่า
 ความดีให้ได้แก่โนรา
 ให้โนราถาวรต่อไปหน้า
 ตั้งใจหรือยกมือไหว้
 นั่งไหว้ทุกวันเวลา^๓

๔. บทเพลงทับเพลงโทน

หัตถ์ทั้งสองประคองตั้ง
 หัตถ์ทั้งสองประคองขึ้นเหนือเศียร
 ไหว้มนีนารถพระศาสดา
 ไหว้คุณศีลาพระบารมี
 ครุฑยักษ์ปีกษาพยาบาล

ยกขึ้นเหนือเศียรวัง ดั่งดอกปทุมมา
 นั่งไหว้เวียนแต่ซ้าย ย้ายไปหาขวา
 พุทธังธัมมังสังฆา ไหว้อาจารย์
 ป่าฉะนี้นั่งไหว้ พระคุณท่าน
 ศัตรูหมู่มารขอให้ หลบหลีกหนี

^๓ สาโรช นาคะวิโรจน์, โнора(๒๕๓๘), หน้า ๗๖-๗๗.

ไหว้จักรวรรดิในชั้นฟ้าครอบ	ทุกช่องชั้นชั้นขอบ รอบทั้งโลกีย์
ไหว้เวสสุวัณเจ้าบัญญัติ	พระสุวรรณโมลี ไหว้ฤาษีสมณ
พระบวชพระเรียนจำเนียรนาถ	ไหว้ลายลักษณ์พระบาทไหว้พระยาม
ไหว้ภูมิสถานท่านเจ้ากรรม	ยกขึ้นตั้งบังคม เหนือเกศา ^๔

๕. บทชุมนุมครู ชุมนุมเทดา มีบทร้องดังนี้

ฤกษ์งามยามดี	ปานี่ขอบยามพระเวลา
ลัสดีของห้าเหย	เชิญท่านมาสิงตัวข้าหระ
ลูกน้อยขอเรียกอรรถ	ขอเรียนทั้งตรีสทั้งคาถา
ศัทรูยามีมา	ขอให้วินาศวินายสาย
ศรีศรีจำเริญสุข	ลื้อหรับพะทุกขให้เหือดหาย
ลามมาไม่ขาดสาย	ลื้อหรับ พะชัยสิทธิเม
มือข้าทั้งสิบนิ้ว	สอดขึ้นหว่างคิ้วไม่ได้เอ
นะโม พุทธาเย	ข้าจะไหว้ยอยศพระศรีอารีย์
ลูกไหว้คุณพระศรีสงฆ์	ผู้ตั้งใจจำนงตรงนิพพาน
ยอไหว้คุณอาจารย์	ท่านได้สั่งสอนข้าพเจ้ามา
มะโนและกขอ	พร้อมด้วยสิทธิอทั้งกอกา
กง กน รจนา	พร้อมด้วยกมเกยทั้งขอมไทย
แม่เลขทั้งเก้าแม่	ลูกเหล่าได้เรียนจนซึ่งใจ
ตั้งแต่วันนี้ไป	ตัวข้าไซ้ไม่ลืมพระคุณครู
ข้าวตอกและดอกไม้	ตกแต่งไว้มากมายหลายหมู่
รูปเทียนทั้งหมากพลู	ตกแต่งอยู่มากเรียงราย
หนมเหนียวและข้าวจ้าว	กล้วยอ้อยหมากพร้าวมากเหลือหลาย
แป้งจันทน์น้ำมันลาย	ตกแต่งไว้ดูมากมี
ทุกสิ่งเขาแต่งสรรพ	พร้อมทั้งลื้อรับทั้งบายศรี
ไหว้ครูผู้ใจดี	ท่านได้สั่งสอนข้าพเจ้ามา
ฤกษ์งามยามแคล้ว	ดีแล้วขอบยามพระเวลา
ขอบฤกษ์จะร้องเชิญ	ดำเนินราชครูถ้วนหน้า

^๔ สาราโช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๗๗.

- ๙.

ครุหมอมของเจ้าการ
 องค์ไหนเป็นต้นเขี้ยก
 สองฝ่ายหรือสามฝ่าย
 องค์ไหนมาก่อนให้นั่งหน้า
 ตาหลวง...(ออกชื่อครุหมอมโนรา)
 มาก่อนนั่งหน้ามาข้างหลัง
 ...(ออกชื่อครุหมอมโนรา)ของลูกเอี้ย
 มาเกิดมาต้า
 มาเกิดพ่อยอดสร้อย
 ดำเนินเชิญมาให้ไวไว
 มาเกิดยอดเลนห์
 เพดานและม่านดับ
 มาแล้วมาพร้อมแล้ว
 ลูกได้หว่ายข้าวหว่ายของ
 เหล้าข้าวเปิดไก่อ
 มาแล้วเสวยแล้ว
 ครุหมอมเป็นต้นหน
 หม้อน้ำทั้งสามเต้า
 เสร็จแล้วตั้งสักเค

ขอดำเนินเชิญท่านมานั่งหน้า
 ทำให้ลูกร้องเรียกหา
 บรรดาตายายฝ่าโนรา
 องค์ไหนมาซ้ำให้นั่งหลัง
 ของลูกแก้ว พ่อมาละแว่วแห้วหูฟัง
 ช่วยระวังทั้งซ้ายทั้งขวา
 อยู่ที่ไหนเลยไม่เห็นมา
 ดำเนินเชิญมาให้ไวไว
 มาทั้งองค์น้อยองค์ใหญ่
 เหวี่ยงโยราชครุซ้ำถ้วนหน้า
 มาชุมนุมบนแท่เพดานผ้า
 ไวร้องรับองค์พระราชครุถ้วนหน้า
 ลูกแก้วจะได้ไหว้คัลวันทนา
 หว่ายลาหว่ายพอของนานา
 เต็มไปบนบรรณศาลา
 ช่วยอวยอ่อนพรแก้วส่งให้มา
 ช่วยมนต์หม้อน้ำพระคงคา
 ลูกจะได้รดเกล้ารดเกศา
 ชุมนุมพระเทวดา^๕

๖. บทตั้งเมือง

เมื่อนั้น
 สมเด็จพระภูธร
 เขตเมืองพระองค์
 พระสงฆ์ ซี พราหมณ์
 ตั้งเป็นร้านสองแถว
 ลางบ้างกินยาเขียว
 มีหมอมเจ็บหมอไซ้

ท่านท้าวอาทิตย์ราชา
 ตั้งเมืองอุดรเบญจา
 กว้างได้ห้าร้อยพันวา
 ตามมาให้พรแจ้วแจ้ว
 มีหมอมเจ็บหมอไซ้
 ลางบ้างเคี้ยวใบไม้
 สำหรับบ้านเมืองพารา^๖

^๕ สาโรช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๗๘-๗๙.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

วรรณกรรมหรือบทร้องที่ใช้ในพิธีโนราโรงครูวันที่สอง

๑. บทแสงทอง

แสงทองสวรรคไฉ้ย	ฉายฉั้นขึ้นมาในยามเช้า
ชายชักม่านขาว	กั้นเจ้าแสงทองสวรรคไฉ้ย
แสงทองสวรรคไฉ้ย	ฉายฉั้นขึ้นมาในยามเที่ยง
ชายชักม่านเหวี่ยง	กั้นเจ้าแสงทองสวรรคไฉ้ย
แสงทองสวรรคไฉ้ย	ฉายฉั้นลงแล้วลงในยามค่ำ
ที่ชายชักม่านดำ	กั้นเจ้าแสงทองสวรรคไฉ้ย ^๗

๒. คาถากำกับการครอบเทริด

พุทธะ	มะอุ	อุสี่ริง	พรหมมารุต
นะตั้ง	อรหัง	คัจฉาหิ	นะยอ ออภา ^๘

๓. คำพริตติบสองบท

๓.๑ คำพริตติบทสรรเสริญ

คุณเอ๋ยคุณครู	เหมือนฝั่งแม่น้ำคงคา
คินคินจะแห้งไหลมา	ยังไม่รู้สิ้นรู้สุด
ลีนินัยอยกขึ้นดำเนิน	สรรเสริญถึงคุณพระพุท
จำศีลอยู่ยังไม่รู้สิ้นสุด	ไหว้พระเสียดก่อนต่อสวดมนต์
ไหว้พระพุทธรูปธรรมเจ้า	ยกไว้ใส่เกล้าใส่ผม
เล่นไหนได้ดีมีคนรัก	หยุดพักให้ดีมีคนชม
ยกไว้ใส่เกล้าใส่ผม	ขอไหว้บังคมทูลกราตรี
ขอเอวยอไหว้	คุณครูท่านได้ปรานี
ขอศัพท์ขอเสียงให้เกลี้ยงดี	ลูกน้อยกล่าวคำรำกล่าวจิต
กลางคืนไหว้ดวงพระจันทร์	กลางวันขอไหว้พระอาทิตย์
บทบาทพลาตพลั้งระวังผิด	ผิดน้อยลูกขอสมา

^๗ สาทโรช นาคะวิโรจน์, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๘๑.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

สรรเสริญไปด้วยปัญญา
 ขอศัพท์ขอเสียงลูกบ้างหน้า
 ขอศัพท์ขอเสียงให้ดังก้อง
 ขอศัพท์ขอเสียงให้ก้องดัง
 • ขอศัพท์ขอเสียงให้เกลี้ยงใส
 โอบรัฐแล้ววาดไว้
 ลูกไหว้เจ้าที่ทั้งเทพารักษ์
 อิกทั้งเจ้าน้ำเจ้าท่า
 กันทั้งเสียดจิ้งไร
 กุมวางขวางไว้

ละสมไว้ด้วยปัญญา
 ปัญญาลูกมาเหนือน้ำไหล
 เหมือนช่องขวาหล่อใหม่
 ให้เหมือนกับคำของเจ้าไท
 ไหลมาเหมือนท่อธารา
 รำถวายพระเทวดา
 ฎมาอารักษ์ช่วยรักษา
 เมตตาคุมวางมาขวางไว้
 ต้นไม้มาเป็นปลายไม้
 พระหัตถ์เบื้องซ้ายเบื้องขวา

๓.๒ คำพริตทำครูสอน

ครูเอยครูสอน
 ครูสอนให้ผูกผ้า
 สอนให้ครอบเทริดน้อย
 สอนให้ซ้ำทรงกำไล
 ครูให้เสด็จเยื้องข้างซ้าย
 ครูให้เสด็จเยื้องข้างขวา
 ตีนถีบพนัก
 หาไหนจะได้เสมื่อนน้อง

เสด็จกรต่อง่า
 สอนซ้ำให้ทรงกำไล
 แล้วจับสร้อยพวงมาลัย
 สอดใส่แขนซ้ายแขนขวา
 ตีค่าได้ห้าพารา
 ตีค่าได้ห้าตำลึงทอง
 มือชักเอาแสงทอง
 ทำนองพระเทวดา^๕

๓.๓ คำพริตทำสอนรำ

สอนเอยสอนรำ
 ปลดปลงลงมา
 วาดไว้ฝ้ายอก
 ยกขึ้นสูงเสมอน้ำ
 ปลดปลงลงมาใต้
 กนกรูปวาด

ครูให้รำเทียมบ่า
 ครูให้ซ้ำรำเทียมพก
 ให้ยกเป็นแพนผาหลา
 เรียกช่อระย้าพวงดอกไม้
 ครูให้ซ้ำรำโคมเวียน
 วาดไว้ให้เหมือนรูปเขียน

^๕ อุดม หนูทอง, โнора, (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, ๒๕๓๖), หน้า

กนกโคมเวียน
 ฉันนี้ละเหวอนุช
 ฉันนี้นงคราญ
 จำเล่นสูงสุด
 ครุฑเหลิ้วไปเห็นนาค
 จำทำพระยาครุฑ
 ครุฑเฉี่ยวนาคได้
 จำทำหนูหามาน
 จำทำท้าวเทวา
 จำทำนางมัทรี
 จำทำพระดาบส
 สีมุขยอดประสาธ
 นี้แหละเอวกลม
 ฉันนี้แหละบวร
 ครุเอยครุสอน
 ปลดปลงมา
 จำให้เป็นช่อ
 แม่ลายกนก
 ราหูจับจันทร์
 ปลดปลงลงมา
 บั้วบานบัวคลี่
 จำทำบัวตูม
 จำทำพระยาหงส์ทอง
 ล่องมาล่องไป
 นี้แหละครุสอน

จำทำกระเชียนปาดตาล
 พระพุทธเจ้าห้ามมาร
 พระรามจะห้ามสมุทร
 เรียกพระยาครุฑยาครุฑร่อนมา
 ครุฑมันรามันราปีกถ้า
 ลงยุคเอานาคเอานาคนาคา
 พาร่อนสู่อ่าวสู่อ่าวเวหา
 ทะยานไปเฝ้าไปเฝ้าลงกา
 ซี้แต่ม้าแต่ม้าชักรถ
 จรลีเข้าเขาเข้าเขาวงกต
 ลีลาจะเข้าจะเข้าอาศรมอาศรม
 วาดไว้ให้เป็นให้เป็นหน้าพรหม
 เรียกองค์พระนารายณ์นารายณ์น้ำวศร
 พระรามทำววงศรทำววงศรไว้
 สอนให้รำลึบสองท่า
 ให้รำเป็นท่าต่างกัน
 จำให้เป็นชานชั้น
 ยกให้เป็นเครือวัลย์
 ให้เวียนแต่ซ้ายไปขวา
 ให้รำเป็นท่าบัวตูม
 บั้วแย้มกระพุ่ม
 จำทำแมงมุมชักใย
 ลอยล่องอยู่ในสระใหญ่
 ริมฝั่งแม่น้ำคงคา
 ทำนองพ่อบุญศรัทธา

๓.๔ คำพริตทำประถม

ตั้งต้นให้เป็นประถม
 สอดสร้อยห้อยเป็นพวงมาลา
 ผาเหล่าเพียงไหล
 จำทำต่างกันหันเป็นมอน

ถัดมาพระพรหมสี่หน้า
 เวโหนโยนเข้าให้น้องนอน
 พิสมัยร่วมเรียงเคียงหมอน
 มรคาแขกเต้าบินเข้ารัง

กระต่ายขมิ้นจันทร์จันทร์ทรงกรด
 ชูชายนาดกรายเข้าวัง
 ชี้นอนร่อนรำมาเปรียบท่า
 ผุ่งมัจฉาครล่องในวาริน
 ลิงโตเล่นทางกว้างโยนตัว
 หงส์ทองลอยล่องว่ายน้ำมา
 ลิงโตเล่นทางกว้างเดินดง
 ช้างสารหวานหญ้าดูน่ารัก
 ชี้นอนพ้อนฝูงยุงพ้อนหาง
 ชัดขึ้นให้เป็นวงนั่งลงให้ได้ที
 กระปี่ตีทำจิ้นสาวได้
 เมฆลาล่อแก้วแล้วชักลำน้า

พระรถโยนสารมารกลับหลัง
 มานั่งหมอบเฝ้าเจ้านครินทร์
 พระรามรามาท้าวศิลป์
 หลงไหลไปลีนามโสภ
 ร้ายัวเอาแบ่งมาผัดหน้า
 เหราเล่นน้ำสำราญนัก
 พระสุริยงค์ทรงศักดิ์
 พระลักษมณ์แผลงศรจรัส
 ชัดจางหยางให้นางรำทั้งสองศรี
 ลีซอสามส่ายย้ายเพลงรำ
 ชะนีรำยไม้อยู่เฉื่อยฉ่ำ
 เพลงรำแต่ก่อนครุสอนมา^{๑๐}

๓.๕ คำพริตลูกอ่อน

ไหว้บุญคุณครูลูกเสียแล้ว
 ไหว้ครูอาจารย์ ท่านเสียก่อน
 ไหว้ครูอาจารย์ท่านเสร็จสรรพ
 พระแม่ข้าเหยเลี้ยงลูกมา
 เลี้ยงลูกแต่น้อยจนคุ้มใหญ่
 กว่าลูกจะรอดมาเป็นตัว
 หลับตางวงนอนก่อนจะรุ่ง
 คำเข้าแม่เฝ้าถนอม
 ผูกเปลเวเข้าเอาผ้ามาวาง
 ยามนอนแม่นอนไม่หอนหลับ
 ถึงยามพระแม่เสวยข้าว
 สองมือแม่ค่อยชุก
 มือซ้ายแม่อุ้มไม่ละวาง
 พักพุ่มอุ้มลูกมา

ไหว้บุญคุณแก้วคุณครุสอน
 ท่านได้สั่งสอนข้าพเจ้ามา
 กล่าวกลับมาไหว้คุณมารดา
 พิทักษ์รักษาจนรอดตัว
 น้ำใจไม่ให้ลูกได้ชั่ว
 คุณแม่อยู่หัวเรือฝ่ายผอม
 กลัวร้อนกลัวยุงจะได้ตอม
 ยามนอนแม่กล่อมให้ลูกหลับ
 กลัวละอองผองผองจะลงจับ
 ตรีหูคูปึงเสียงลูกร้อง
 แม่ค่อยย่องมองเข้ามา
 กลัวลูกจะตกจากเปลผ้า
 มือขวาแม่คว้าเอาข้าวปลา
 ให้กินนมลูกเอาเจ้าอย่าใจ^{๑๑}

^{๑๐} สาโรช นาคะวิโรจน์, โนวา (๒๕๓๘), หน้า ๙๑.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

๓.๖ คำพริตติกาน้ำหรือคำพริตติงบุญคุณครู

มาสนุกกันเถิดน้อง	พี่ล่องแต่เรือแต่เรือใบผ้า
โน่นเรือใครพายมา	พินแต่น้ำแต่น้ำผุยผง
พี่สับใบให้เรือเดิน	พาเราจะเล่นจะเล่นพายลง
แม่ทองบรจจ	ช่วยหามลงเรือลงเรือให้ดี
เรือพี่ล่องลงตรงนี้	ใครเหลยจะช่วยช่วยพี่ไก่อ
แล ไหนปลาโลมา	มันผุดขึ้นมาวาววาว
ใครเหวยจะช่วยพี่ไก่อ	ยื่นไล่คลื่นลมคลื่นลมตาเดียว
เจ้าสายทองเอย	มือหนึ่งฉวยนุชมือหนึ่งฉวยเรียว
เหลลืออยู่เม็ดงาเดียว	ข้าวเหนียวจะพองจะพองตามลา
แลโน้นไอ้ไทรดำดำ	เรียกว่ากาน้ำกาน้ำไล่ปลา
หักเงียงโยนมา	เรืออย่างกะว่ากะว่ามือคน
ไซชายและไปเห็น	เพื่อนเอามาเรียนมาเรียนเล่นกล
หยิบหอกโกลาหล	โยนแต่ซ้ายแต่ซ้ายรับขวา
พระพุทเจ้ามองเห็น	ท่านจึงได้ร้องได้ร้องถามมา
ว่าไซชายเอ้ย	เหวย เหวย ไอ้ไซชายอา
ความรู้นี้หนา	ตัวท่านเรียนมาเรียนมาแต่ไหน
ไซชายทูลสนองไป	บอกว่าเรียนรู้อะไรมาเอง
ไซชายกลับกลอก	เพื่อนโยนแต่หอกแต่หอกเป็นเพลง
โยนเองรับเอง	หอกเหอมนั่นแทงมันแทงตัวตาย
ครุครุเจ้าพี่อา	เรามาหลบเสียวเสียวไม่ใช่ง่าย
หอกแทงไซชายตาย	เพราะไอ้ไซชายลบบุญคุณครู ^{๒๒}

๓.๗ คำพริตติระไวระเวก

ระไวระเวก	นางนกเวกตีวง
เข้าป่าชมแต่ฝูงหงส์	ฟังเสียงละครร้องนางซิ่นนอนรำ
เชิญรำเถิดรำ	จับระบำรำเพลงพ็อน
ลูกสาวของใคร	แขนเจ้าอ่อนเหลืออ่อน
นางจับระบำรำพ็อน	เยื้องกรนาดกรายรำชยายท่า

^{๒๒} สาทโรช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๙๒.

ยกย่องให้ดินซัดซัดให้เป็นบัวตูม
 นางหนึ่งจ้บระบำรำทำ
 นางหนึ่งรำทำอวตาร
 นางหนึ่งรำทำทรีพี
 • รำทำกษัตริย์วิมยยก
 รำทำกระบี่ตีกระเบา
 รำทำญาหงส์ทรงนที
 นางหนึ่งรำทำเทพนม
 รำทำเมษฉายพระพายตัดหวน
 น้อยน้อยนำชมพอสวมพัคตร์

ทำวเทวาจับกุมชูหัตถา
 ทำวเทวาเกี่ยวก้านดอกมาลี
 หนุมานเข้าจ้บรับศรศรี
 ญาพาลีเข้าจ้บรับสองเขา
 ทำวเทวาหยาบจกให้ดูเงา
 เทพบุตรหยุดเอามาจับกุม
 รำทำนางธรรณีปิดมวยผม
 นางหนึ่งรำทำหน้าพรหมทั้งสี่พัคตร์
 รำทำพระอิศวรขว้างจักร
 สมศักดิ์สมทรงนางนงเยาว์^{๑๓}

๓.๘ คำพริตดาปบุญ(อนิจจัง)

โคเอยโคกััง

ถบถบลงมา
 บ้างทุกข์บ้างตรอม
 นิจจาคนเรา
 บ้างเจ็บบ้างไข้
 ทรัพย์สินเสาะหา
 ไม่เหลือแม่แต่ตัว
 ข้าวของทั้งนั้น
 ผัวตายก่อนเมีย
 เขาเอาร่างผัวไป
 เขาเอาไปเผาให้ไหม้
 ตัดเรื่องโลกีย์
 ตัดความรำคาญ
 นานแล้วพี่ไม่พบ
 นานแล้วพี่ไม่ได้ทา
 นานแล้วพี่ไม่ได้ผัด
 แป้งคุลาลูกอ่อน

น้ำค้างหยดลงชายคา
 ยังคำไม่รู้เต็มออม
 ล้างบ้างผมเหมือนไข่
 แก่แล้วหล่นเหมือนใบไม้
 บ้างเมียตายก่อนผัว
 พอได้มาไม่รอดทั่ว
 บ้างผัวตายก่อนเมีย
 ล้วนแต่จะสาบสูญเสีย
 พาไพรไปก็ไม่ได้
 นางเมียคู่นั่งร้องไห้
 ที่ป่าช้าน่าสงสาร
 แก้วพี่อย่าตัดความสงสาร
 เพื่อฝูงของเราถ้วนหน้า
 ยังเล่าแม้งอบชาวนา
 แป้งคุลาลูกอ่อน
 นานแล้วพี่ไม่ได้ร่อน
 ยังเล่าสาครน้อยเหย

^{๑๓} สโรช นาคะวิโรจน์, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๙๓.

๓.๙ คำพรัตดอกจิก

ดอกจิกดอกจัก

จิกยังรักพี่เหลย

ดอกพะยอมของน้องแก้ว

พี่เก็บใส่หลังช้าง

นางเมืองไกลเอ๋ย

ชายหยุดนั่งรำพึง

เป็นทุกข์เพราะไม่ได้เจ้า

นำสงสารลูกนก

ดอกนมนสวรรค์เอ๋ย

ชายไม่สู้ไม่ขอ

ชายไม่ล่อไม่ลวง

ดอกนมนสวรรค์เอ๋ย

เสียแรงที่พี่ไปลก

คินคินจะลัดยอด

เสียแรงตักน้ำมารด

ยังมีดอกรักดอกรักดอกเคย

เคยมาชวนชวนพี่ชายร้าง

หอมมาแล้วมาแล้วรอบช้าง

ฝากเจ้านางเมืองนางเมืองไกลเอ๋ย

ต่อใดจะรู้จะรู้มาถึง

เดือนห้ามาต่อต่อกับเดือนหก

ใครเขาจะรู้รู้ในทรวงอก

บินตกลงแล้วลงแล้วในบ่อ

บานละวันวันละก็ซ้อ

ชายไม่ล่อไม่ล่อไม่ลวง

ชายไม่พวงไม่พวงไม่ผูก

บานละวันวันละรอยโพรง

เสียแรงที่ตักตักน้ำมารด

มอดมันไซไซเอายอดหด

เสียเรี่ยวเสียแรงเสียแรงนะเหวย^{๑๔}

๓.๑๐ คำพรัตเสียที

เสียเอยเสียที

คนเราทำนาห้ำ

ด่าลงปุมันกัด

เวียด้วยม่านตารวง

เราออกไปแลนา

ทำนาไม่ได้กิน

เสียเอยเสียที

เสียจริงเพื่อนอา

แต่ไทรแต่ก่อน

เปรียบเหมือนม้าเสียเช่น

ไม้มาดหลุมพอ

อุบารมีเสียท่า

เสียด้วยม่านตารวง

คินคินจะลัดน้ำท่วม

ละไว้ควายล่องเข้ามากิน

น้ำตาไหลลงรินริน

สิ้นเรี่ยวสิ้นแรงน้องหนา

อุบารมีเสียท่า

อุปมาเหมือนม้าเสียเช่น

ไซยานครไม่หอนเล่น

เจ้าสำเนาทองอัปปาง

ต่อเข้าด้วยคานยาง

^{๑๔} สาโรช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๙๕.

กึ่งขอนไม้เอาไว้ข้าง
 ยามเที่ยงยามสายเจ้าพรายร้อน
 ตรัสชวนนางพึงร้อยซังพี
 ยามบ่ายสักหน่อยค่อยหลบมา
 มาถึงยี่นล้อมเข้าเป็นกง
 อยู่เย็นเป็นสุขทุกวันวาร

ยกเคียวขึ้นวางแทนต่างหมอน
 ตีนนอนลงสรงคงคา
 ไปสงรวารีเป็นอัตรา
 เดินตัดลัดป่ามายังลาน
 ตะละเหียนเวียนวงน่าสงสาร
 วันนี้กันดารออกไปไม่ได้^{๑๗}

เนื้อร้อง ๑๒ บท^{๑๘} มีดังนี้

๑. บทเรื่องพระสุธน – นางมโนราห์

ขอแสดงแจ้งเรื่องในเบื้องต้น

กล่าวถึงนางมโนราห์ปรีชาชาญ
 จำจะไปหลอกล่อต่อแม่ผัว
 ได้ทางปีกเหล็กหนีแม่ผัวไป

ครบกำหนดสิบสองทำนองสาร
 พฤตมาจารย์จะเอาไปเผาไฟ
 เผื่อบุญตัวไม่วิบัตถึงดักษัย
 สู่วีงชัยไกรลาสปราสาทนาง

๒. บทเรื่องพระรถเสน

ฝ่ายพระรถบถซ้ำทำลูกไม้

ลวงให้กินสุราพุดจาพลง
 ได้ดวงเนตรแม่ป่าห้อยยาพง

เผื่อรักใคร่เมรีมิเห็นห่าง
 ถามต่างต่างนางแจ้งค่อยแพรงพราย
 แล้วขึ้นทรงพาซีเหาะหนีหาย

๓. บทเรื่องพระลักษณาวงศ์

โฉมเจ้าเกสรวอนพี่ชาย

ฝ่ายพระลักษณาวงศ์ให้หลงเพื่อ
 เกสรเหออย่าไปไกลศาลา

ให้พาน้องไปที่เปลเวชิงช้า
 ละเมอพิมพ์่าซีคาธา
 พระเจ้าตาไม่อยู่ดูไม่ดี

๔. บทเรื่องโคบุตร

พระโคบุตรสุดเพื่อละเมอฝัน

นี้พราจากปรางค์นางมณี

เรียกอำพันมานิ่มเหลสี
 มาปรางค์ศรีอำพันเจ้าขวัญใจ

๕. บทเรื่องสังข์ทอง

ทำวสามลจนจิตให้คิดแค้น

อ้ายเงาะปามันพาธิดาไป

ออกนั่งแทนเตียงทองอันผ่อนไธ
 ให้เคียงขัดพระทัยมิรู้วาย

๖. บทเรื่องดาววงศ์

^{๑๗} สาโรช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๙๘.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน.

ดาราวงศ์ทรงเผยผอบแก้ว	เผยขึ้นแล้วเห็นเส้นเกศาสาย
หอมตระหลบอบกลิ่นไม้ลิ้นอาย	ดูคล้ายคล้ายฟุ่มพวงดวงสมร
๗. บทเรื่องพระอภัยมณี	
ศรีสุวรรณผ่นพักตร์มาซักชวน	ทราวมสงวนเกษราพะงางอน
ที่ไม่มาเยี่ยมเจ้าเมื่อคราวใช้	แต่ไม่ได้หายห่วงดวงสมร
เจ้าอย่าตัดอาลัยไปเสียก่อน	แม้งามองอนสุจริตอย่าบิดพลิ้ว
๘. บทเรื่องจันทโครบ	
นางโมราเมื่อตายกลายเป็นชะนี	เที่ยวว่างกิ่งพฤกษียุโยยหิว
พอยามเย็นวิตกหัวอกปลิว	พระพายฉิวพัดพาไสกาพลัน
๙. บทเรื่องสินธุราช	
สินธุราชประพาสาทรงตามนงเยาว์	บุกลำเนาแนวเนินพนมวัน
นกอินทรีบอกให้รับรู้เหตุ	ว่าแก้วเกศบุปผาไม่อาลัย
นางตั้งความได้แล้วทุกสิ่งอัน	กรุงสนธินั้นน้ายักษ์ลักพาไป
๑๐. บทเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	
ฝ่ายเจ้าเกสรสุมณฑา	ผู้เป็นเจ้าอาสังข์ศิลป์ชัย
นางจึงมีพจนานพภาษาไป	เรียกพระสังข์ศิลป์ชัยให้เข้ามา
พอนางเผยปากประตู่เข้าสู่ห้อง	คนทั้งสองพูดพร้อมเจรจา
๑๑. บทเรื่องมณีพิชัย	
พระมณีพิชัยเที่ยวไขว่คว้า	ฉวยหัตถาพราหมณ์น้อยชะม้อยขม
สำคัญว่าแยกกลิ่นไม้กินแทนง	ต่างยื้อแย่งฉวยคว้าภูษาหม
ดูจริตไม่ผิดนางทราวมขม	ทั้งเนื่อนมคอคางเหมือนนางเจียว
๑๒. บทเรื่องไกรทอง	
ชาละวันหันโกรธไลดน้ำผลุง	ตาหมายมุงมองแพไม่แลเหลียว
นายไกรร้ายมนต์กำราบเขี้ยว	กุมภีลเหลียวพาดหางเข้ากลางแพ
นายไกรขึ้นขี่หลังไม่ยั้งหยุด	กุมภีลมืดพาไปในกระแด
ลิบสองบทดไว้พอได้แล	งดไว้แต่เพียงนี้ราชครูเอย

วรรณกรรมหรือบทร้องที่ใช้ในพิธีในราโรงครุวันที่สาม มี ๔ บท คือ

๑. บทขึ้นนอน

กล่าวถึงพระโพธิสัตว์

ยังไม่ได้ตรัสแก่โสดา

ผืนตักฟ้าร้อง
 ผืนแล้งราชา
 สอดปีกสอดหาง
 เหาะหันผืนไป
 ชี้นอนเจ้าพี่
 เสียดองแขนซ้าย
 เสียดองแขนขวา
 ชัดขึ้นให้เป็นดวง
 เยื้องขวาหาซ้าย
 เสี่ยงปีเสนาะ
 โทนทับรับกัน
 ทอยตั้งหนึ่งหน่วย
 เสนาะเพราะเพลง
 ลังนางเวียนว่อน
 ลังนางนารี
 ลังนางร้องขับ
 เหวเจ้ากลมกลม
 หน้าคือบัวบาน
 ลังนางยิ้มแย้ม
 นางหนึ่งชาวตลาด
 เป็นเชิงเป็นชาย
 ชี้นอนโสภา
 ชัดเจ้าสามที
 พันแม่แกมลูก
 ปลดเปลื้องเยื้องย่อง
 ชี้นอนโสภา
 เมื่อแรกจะเข้า
 หวดขวาพันขวา
 ยกตื่นซ้ายไป
 ชี้นอนหน้านวล
 ทำท่าว่างาม

ท่านทำไม่ได้ลงมา
 พาพวกบริวารสำราญใจ
 ลองเล่นตามทางเวหาใน
 ภูวนัยหยุดมหาชโลธร
 ชี้นอนโสภา
 ย้ายหาแขนขวา
 ย้ายหาแขนซ้าย
 เป็นข้อพวงดอกไม้
 ยักย้ายต่างกัน
 ไพเราะสนั่น
 เสี่ยงสนั่นครั้นครอง
 ทอยตั้งหนึ่งแห่ง
 เพลงนางชี้นอน
 รำร่อนงามสรรพ
 นารีตีทับ
 ไพเราะเสียงหวาน
 พอสัมประมาณ
 แลสมด้วยแก้ม
 สองแก้มพรายพราย
 ยुरยาตรนาดกราย
 ำเป็นกริขรี
 ชัดเป็นท่ากระบี่
 ดินตั้งนั่งยอง
 ถูกตามทำนอง
 ทำนองเรื่องราว
 ชัดเป็นท่าดาบยาว
 ย่องตามดินไป
 หน้าตาว่างไว
 มือพันพลอยตาม
 แทงทวนไม่ขาม
 ำท่ากริ่งกริ้ว

ทำจินเล่่นจิว	ทำคองจอกแจ็ก
लगนางหนึ่งเล่า	รำท่าแปลกแปลก
รำท่าเพลงแขก	ไม่ยกรักแระ
รำทอยน้อยแห่น	ท่าโขนชวา
สาไทไต่ลวด	กวดขันหรรษา
รำท่าผาหลา	เมื่อจะขึ้นไต่หนึ่ง
ตีนตั้งมือง่า	ผินหน้าผินหลัง
บ้างนาตระฆัง	ด้อยตั้งหนึ่งหนึ่ง
ตีกตักครีมครำ	ตะติพรำตะติเพรง
ทอยตั้งหนึ่งหนึ่ง	ทอยตั้งฉาฉา
มาถึงจับต้นพระไท	จึงฟังเสียงเจรจา...."
เมื่อจบบทที่หนอนก็ขึ้นบทเชื้อพญาหงส์ ซึ่งมีบทร้องดังนี้	

เจ้าพญาหงส์เอ๋ย	ปีกอ่อนร่อนลงในดงป่าหมาก
รูปร่างของเจ้าสวยดี	เหตุไฉนไปมีผัวคนยาก
เจ้าพญาหงส์เอ๋ย	ปีกอ่อนร่อนลงในดงป่าหว้า
รูปร่างของเจ้าสวยดี	เหตุไรไม่มีผัวโนรา ^{๑๔}

ฯลฯ

๒. บทแทงเข้

ปลุกโรงพิธีที่ริมชล	ชมมนต์หุงยาปลุกโรงศาล
โรงครูผ้าขาวปลูลาด	ชาวสะอาดแต่ล้นผ้าเพดาน
ไปนิมนต์ตาครูผู้ชำนาญ	ให้มาดูฤกษ์พานเมื่อเข้าโรง
นายไกรอาบน้ำชำระกาย	นุ่งผ้าจีบชายกระเบนโจง
วันเสาร์เก้าชั้นให้ลั่นโหม่ง	นายไกรทองเข้าโรงทำพิธี
พร้อมด้วยบิดามารดา	ญาติวงศามานั่งใกล้บายศรี
ตาครูจุดเทียนเวียนแว่นหวี	वादไว้เก้าที่ร้องเชิญขวัญ
จำพวกโขนคนงาน	หัวล้านนหมยานมาเล่นกัน
มวยร่าจ่าตั้งท่าขัน	ลองเท้าประจันกันเข้าลอง
แขกกบฏโรหิตเหน็บกริชรี	มือจับกระบี่ตีกระบอง

^{๑๔} สาโรช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๑๐๓-๑๐๕.

ตั้งไมตรีไม้อสอง

ชาวต่างเมืองมาดูเป็นพิเศษ

เสียงสนั่นครื้นครื้นเจ็ดคืนเจ็ดวัน

ให้พวกเกลอหมู่เพื่อนไปจัดหา

จัดหามาให้ครบสิบสอง

เรือพระสหายจัดไว้เสร็จ

ทั้งเรือทั้งพายจัดไว้แค

เสร็จแล้วร้องเชิญหอกพิชัย

หอกของสหายทั้งเจ็ดคน

เล่มนี้ชื่อว่าครสังหาร

เล่มที่สองคอคตะบวยแทงแล้วช่วยไม่ทัน

เล่มที่สามใบตะกงแทงตรงไม่ผิด

เล่มที่สี่ปากฉนะประสมยา

เล่มที่ห้าจิตตะด้ามไม้กักรง

เล่มที่หกปีวะโลหะร้าย

เล่มที่เจ็ดมหาชัยด้ามไม้ไผ่รวก

คอยจ้องมองรับจับกัน

แขกเทศชวามาหลายหลัน

เขาเล่นงานทำขวัญเจ้าไกรทอง

เอากล้วยพวงลาที่มีทอง

นายไกรทองเอามาร้อยเข้าเป็นแพ

สำเร็จราบเรียบดูอดแ

ทั้งเรือทั้งแพข้ามณฑล

ให้เข้าในโรงพิธีบัดเดียวดล

เร้าจะให้นามชื่อต่างต่างกัน

ด้ามไม้ไพศาลบรรจยันต์

ประจยันต์ใส่ด้ามไม้ชัยพลา

ใส่ด้ามไม้ชัยฤทธิ์อันคมกล้า

ใส่ด้ามไม้ฟ้าผ่าประจุพราย

แทงตรงไปต้องเอาที่ดาบ

แทงศिलाได้ไม่คืนแหล่ง

แทงเข้าเหมือนแทงปลวกตายนับแสน^{๒๐}

คาถาสำหรับบริกรรม เมื่อครุโนราจะแทงเข้าให้บริกรรมคาถาสามจบดังนี้

“โอมธรรณีสาร กุจะผลาญจิงโร อุบาทวีให้ได้แก่เจ้าไพร จังไรให้ได้แก่ธรรณี สิทธิให้ได้แก่ตัวกู” เมื่อแทงถูกแล้วให้ว่า “สัพพัง” สามครั้ง^{๒๑}

๓. บทกรวดน้ำอิมินา (หลังจากแทงจระเข้เสร็จ)

อิมินา ปุญญะกัมเมนะ อุปีชฌายา คุณุตตะรา

อาจะริยุปะการา จะ มาตา ปิตา จะ ญาตะกา

สุริโย จันทิมา ราชา คุณะวันตา นระราปี จะ

พรหมะมารา จะ อินทา จะ โลกะปาลา จะ เทวะตา

ยะโม มิตตามะนุสสา จะ มัชฌัตตา เวกาปี จะ

สัพเพ สัตตา สุกชี โหนตุ ปุญญานิ ปะกะตานิ เม

^{๒๐} สโรช นาคะวิโรจน์, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน.

สุขัง จะ ติวัง เทนตุ ขิปปัง ปาเปณะ โวมะตัง
 อิมินา ปุณฺณะกัมเมนะ อิมินา อุทฺธิเสนะ จะ
 ขิปปาหัง สุละภ เจะวะ ตัณฺหุปาทานะเจทะนัง
 เย สันตฺตานะ หินา ธัมมา ยาวะ นิพพานะโต มะมัง
 นัสสันตุ สัพพะทา เยวะ ยัตถะ ชาโต ภาเว ภาเว
 อุชฺฐิตตัง สะติปัญฺญา สัลเลโข วิริยมฺหิณา
 มารุ ละกันฺตุ โนกาสัง กาคฺคฺญจะ วิริเยสุ เม
 พุทฺธาติปะวะโร นาโถ ธัมโม นาโถ วัระตฺตะโม
 นาโถ ปัจเจกะพุทฺโธ จะ สังโฆ นาโถตตะโร มะมัง
 เตโสตตะมานุภาเวนะ มาโรกาสัง ละกันฺตะ มา^{๒๖}

๔. บทส่งครู บทส่งเทวดา

ข้ายมาแล้วพวกเรา	โบไม้มันเหงาไปทั้งป่า
ข้ายแล้วเวลา	พวกในราจะลาโรง
ไม่อาจบ้าไปตามน้อง	เหมือนเจ้าพลายทองตามโขลง
ข้างไปไม่ลืมโรง	โขลงไปไม่ลืมน้องหนา
ตัดว่าร้องส่ง	ทุกองค์องค์พระเทวดา
เล่าและเหวอร้องส่ง	เทวดาฝ่ายองค์ทศบูรพา
เจ้าพระคุณของลูกอา	ถัดเนื่องกันมาเป็นอันดับ
เล่าและเหวอร้องส่ง	เทวดาฝ่ายองค์ทิศอุดร
ลูกร้องขอศีลขอพร	พ่ออย่าได้รวนได้เร
เล่าและเหวอร้องส่ง	เทวดาฝ่ายองค์ทิศอาคเนย์
พ่อไม่ได้รวนได้เร	พ่อถือทานถือศีล
เล่าและเหวอร้องส่ง	เทวดาฝ่ายองค์ทิศอาคเนย์
พ่อไม่ได้รวนได้เร	พ่อถือทานถือศีล
เล่าและเหวอร้องส่ง	เทวดาฝ่ายองค์ทิศทักษิณ
พ่อเป็นคนถือทานถือศีล	พ่อไม่ได้เท็จได้หก
เล่าและเหวอร้องส่ง	เทวดาฝ่ายองค์ทิศหวิดี

^{๒๖} สาราโรช นาคะวิโรจัน, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๑๐๗.

พ่อได้เมตตาปรานี
 เล่าและเหวอร้องส่ง
 พ่อเป็นคนใจบุญสุญทาน
 ขอเชิญพ่อไปทั้งแปดทิศ
 ไปเกิดพ่อไป
 ทำมาข้างให้ไปข้าง
 จำพวกสาดมหมอนและคอนผ้า
 จำพวกผีโพงให้ไปโพง
 ผีต้นไม้ใหญ่
 มาอยู่ที่นั่นนานนาน
 ดับเข้าไวไว

พ่อเป็นคนใจบุญสุญทาน
 เทวดาฝ่ายองค์ทิศอีสาน
 ขอดำเนินเชิญท่านไปเกิดพ่อไป
 ไปไม่มีฤทธิ์ในชั้นฉกามา
 ไปตามหนทางที่ท่านมา
 ท่านมาฆ่าให้ไปฆ่า
 จงพาเอาเจ้าพาเอานายของสุไป
 พวกผีโพงให้ไปโพง
 ไปสู่สถานวิมารท่านแหละหนา
 วิมานไม่มีใครได้รักษา
 ไปสู่วิมานที่ท่านมา^{๒๓}

๒. วรรณกรรมและบทร้องในการแสดงโนราบันเทิง

ตัวอย่างคำพริตสำหรับโนราบันเทิง

๑. คำพริตหน้าแตระ

ยามเอยยามดึก
 พี่ไม่ได้อยู่โรงโคมนางน้องแก้ว
 เราไปสรรสงคราม
 หยดพักให้สบายพอดคลายหายร้อน
 ไปไหนเจ้าไปอย่าไปให้เนิ่นช้า
 อุดหมากอดพลูทั้งปุนยา
 พรุ่งนี้แล้วหนอชอลานวล

สุรียาเล่นลี้กดีกมาแล้ว
 เหนื่อยนักพักแล้วพอยหายร้อน
 ผัดผ้าภูษาเอาไว้ก่อน
 ลักหน้อยหนึ่งก่อนต่อใครครา
 ลงโรงเคร่าถ้าแก้วหน้านวล
 ป่านนี้ไม่มาทราวมสงวน
 ลำควนขอลามณฑาทอง^{๒๔}

๒. คำพริตร่ายแตระ

หันหน้าไปภาคเนย์
 เป็นตรอกเป็นวาง
 เขาเงินเขาทอง

เห็นเลสองห้อง
 ภูเขาขวางอยู่ห้วงช่อง
 ทะโง่งอนเข้าหากัน

^{๒๓} สาทโรช นาคะวิโรจน์, โนรา (๒๕๓๘), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

เป็นถ้ำว่าเว้ง
เป็นชุมเป็นชั้น
น้ำใสไหลพุ่ง
หินงอกออกมา
เป็นเพิงเว้งว่า
ค้างคาวเข้าอยู่
ตัวหนึ่งสองตัว

เป็นเชิงเป็นชั้น
ถัดกันลงมา
ทบคั่งพุ่งฉา
กลับเป็นหน้าพระราหู
เป็นถ้ำเป็นตุ
เกี่ยวชะง่อนก้อนผา
ห้อยหัวลงมา^{๒๕}

๓. คำปริตเพลงทับเพลงโทน

พระจันทร์ลับสทภันท์เป็นควันหมอก
เดินทางกลางพนมชมพะเนิน
เป็นก้อนตั้งเคี้ยวอยู่เรียงราย
ฉันยีนพินิจคิดฉน
มือขยับจับตะบองปากมันอ้า
ดูวาวแววเหมือนเอาแก้วมาประดับ
ฉันเดินทางมาตามหว่างรูปสิงโต
ขบเขี้ยวเคี้ยวกรามคำรามรณ
ดูแวววับเหมือนประดับด้วยแสงดาว
กำลังกลัวพาตัวมาแอบแฝง
ศิลาลาดขาวสะอาดเป็นละออง
มือซ้ายขยับจับไม้เท้า
เห็นเป็นรูปชาวป่าสาชอบกล
เล็บขย่ำกำเจาะปากจิกกิน
ปักซิณบินว่อนร่อนลงมา

แลไปข้างออกแจ่มกระจ่างสว่างเฝิน
พิศเพลินชะง่อนก้อนวิเชียรฉาย
ดูไปข้างใต้ใหญ่ได้ลึกโอบโรพัยคณา
ยันไปเห็นภาพยนตร์ยื่นเหนือก้อนผา
ถอยหลังมาปะทั่งยังรูปสิงโต
ซ้อนซับซ้อนหลายหลากมากอีกโข
เห็นพยัคฆะขวางหน้าสองตามวาว
ฉันเห็นคนมองเหลียวเห็นแต่เขี้ยวขาว
ดูแพรวพราวน่ากลัวขนหัวพอง
สว่างแจ้งบายจิตด้วยแสงอาทิตย์ส่อง
ที่ปากช่องเป็นนาคายืนภาวนมนต์
เวลาเข้าไปหาผลาผล
ที่ชั้นบนเป็นรูปครุฑหุดยุคานาคา
อ้อมแล้วบินไปจับยอดบรรพตา
พระสุรียาเย็นลับบินกลับรัง^{๒๖}

^{๒๕} สาทโรช นาคะวิโรจน์, โнора (๒๕๓๘), หน้า ๑๑๗.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

บทหน้าม่าน

ยามสามทุ่มตรง ยืนส่งเสียงร้อง
 ยกขุนารี สวดยศรีโสภา
 ผู้ชายหนุ่มหนุ่ม มากลุ่มมอมน้อง
 บ้างหนุ่มกรุ่มกริม ยืนยิ้มละไม
 พ่อหนุ่มฮิปปี น้องนี้เกลียดหน้า
 คุณเป็นคนไทย ทำไมแตกตัน
 พ่อหนุ่มซี่ยา มาเที่ยวเกี่ยวน้อง
 ตำรวจชายแดน ชูดเขี้ยวากี้
 ซีนเอาเป็นผัว น้องกลัวเป็นมาย
 หนุ่มนักเรียนครู มองดูคึกคัก
 เงินเดือนพี่ครู เลี้ยงหนูไม่รอด
 อาเลี้ยมาเพียร เวียนนั่งรถยนต์
 ถึงเป็นเจ้าแก่ แต่คราวกับพ่อ
 หนุ่มลูกชาวนา มากวนยวนยี่
 พ่อหนุ่มนักร้อง ซื่อของมาฝาก
 หนุ่มพระเอกหนัง ยังมารีดทราย
 ชายรูปหล่อเหล่า เป็นชายเจ้าชู้
 หนุ่มนายร้อยโท โชว์ดาวฝากรัก
 น้องไม่เอาใคร ใจน้องเหมือนเพชร
 ยอมอยู่กับเหี้ย ทนเผ้ากับบ้าน
 เขาเปรียบผู้ชาย ไว้เหมือนภมร
 แรกเริ่มเดิมเค้า ฝ้าเซยมาลี
 อยู่เดียวสบาย ถึงกายแก่เฒ่า
 เพื่อนสาวคราว น้องลองห้ามจิตใจ
 รักเหมือนโคถึก ยามนี้คึกคัก
 จัดแจงแต่งกาย สบายผมลอน

ดาวคล้อยลอยล่อง บนท้องเวหา
 อายุสิบห้า ผิวหน้านวนโย
 พี่ชายหมายปอง เอาของสิ่งไร
 ซื่อของมาให้ สืบสายสัมพันธ์
 ดูเหมือนคนซำ มองหน้าซำซัน
 แบบมะริกัน หมั่นไล่ลั่นตี
 สูงโหยงพุ่งปอง แบบไม้เสียบผี
 เกี้ยวพาราสี น้องนี้ไม่รัก
 ผู้ก่อการร้าย ยิ่งตายเสียนัก
 แต่น้องไม่รัก กลัวจักยากจน
 ตัดกางเกงมอส เดือนหนสองหน
 ใ้อวดทำตน เป็นคนมั่งมี
 ซีนมาสูขอ เสียหน้าบัดสี
 ไม่นึกหรือพี่ มีกลิ่นสบควาย
 น้องกลัวยุ่งยาก มากเมียดเสียหาย
 น้องตอบจดหมาย ว่าน้องไม่รัก
 ถูกแย่งแบ่งคู่ หนูก็เสียหลัก
 ให้แม่สื่อชัก จัดขอแต่งงาน
 หลาบเข็ดคำวอน อ่อนอ่อนหวานหวาน
 น้องกลัวรำคาญ เรื่องราวโลกีย์
 ได้ตอมเกสร ตอนหมดรสหนึ
 หายหอมตอมหนึ มีอยู่ถมไป
 เรื่องอะไรเล่า เอาทุกขมาใส่
 อดรักอดได้ ไม่ตายแน่นอน
 เลิกพูดเรื่องรัก เดินเที่ยวพักผ่อน
 พอลมพัดอ่อนอ่อนออกเดินร่อนรำยรำ^{๒๗}

^{๒๗} สโรช นาคะวิโรจน์, ไนรา (๒๕๓๘), หน้า ๒๒.

กลอนหนึ่ง

ภาวะโลกร้อน

อุณหภูมิโลกของเราร้อนกันใหญ่ เพราะเกิดภัยอุณหภูมิโลกเราโคกศัลย์
เกิดภาวะเรือนกระจกต้องตกใจพลัน ก๊าซอันตรายได้ปล่อยลงตรงบรรยากาศ
ก๊าซมีเทนและไนตรัสออกไซด์ ได้แทรกซ้อนไปทับกันนั้นมากมายเกินขนาด
โมเลกุลของน้ำที่โปร่งแสงในบรรยากาศ สามารถเหมือนเรือนกระจกคลุมปกกันรังสีไว้^{๒๘}

ธรรมนิติย์ นิคมรัตน์

กลอนหก

ผลิตภัณฑ์ไบโอดีเซล

เชื้อเพลิงที่ได้จากน้ำมันพืชและน้ำมันสัตว์ ทั้งประหยัดและสะอาดชาติวิเศษ
ไบโอดีเซลที่ต้องการทุกประเทศ ช่วยลดเหตุโลกร้อนช่วยผ่อนคลาย
พร้อมประหยัดเงินน้ำมันดีเซลเข้า มลพิษควันดำนั้นเล่าลดเลือนหาย
เมลิคเรพ เมลิคปาล์มผลิตได้ มาใช้ทุกครั้งเร็วเพื่อนพลังงาน^{๒๙}

ธรรมนิติย์ นิคมรัตน์

กลอนสี่

ซูปเปอร์อั้งโล่

เตาเผาห้องตลาด ความสามารถยังน้อย
ประโยชน์ใช้สอย ยังด้อยประสิทธิภาพ
เตาสูปเปอร์อั้งโล่ โขวิให้ท่านรับทราบ
ประสิทธิภาพ ประหยัดไม่พินถาน
ทุกบ้านควรมี หุงต้มดีทุกเรือนชาน

^{๒๘} สัมภาษณ์ ธรรมนิติย์ นิคมรัตน์, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน.

สามสิบเอ็ดลูกบาตรเมตรต่อบ้าน
ห้าร้อยหกกร้อยบาทต่อบ้าน
พลังงานขอเชิญ

ทุกเรือนชานประหยัดเงิน
เงินท่านใช้ไม่เกิน
ใช้เตาซูปเปอร์อั้งโล่^{๑๐}
ธรรมนิത്യ นิคมรัตน์

กลอนทอย

ข้อมูลพลังงานชุมชน

การวางแผนพลังงานชุมชน
วิธีการประหยัดพลังงาน
รู้จักพลังงานด้านสิ่งแวดล้อม
แผนงบประมาณท่านต้องเข้าใจ
ศักยภาพพื้นฐานความพอเพียง
กระบวนการสร้างพลังงานชุมชน
ประชาชนประหยัดพลังงาน
รู้จักพลังงานใช้ให้ดี

ให้รู้จักเรื่องจัดการ จัดการ
ประชาชนทุกท่านต้องเข้าใจ เข้าใจ
เตรียมให้พร้อมเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องใหญ่
นำไปใช้ในชุมชน ชุมชน
สามารถหลีกเลี่ยงเรื่องคนจน คนจน
เกิดจากคนในพื้นที่ พื้นที่
ชุมชนชาวบ้านไม่เป็นหนี้ เป็นหนี้
ดำรงชีวิตมีความสุข ความสุข^{๑๑}

ธรรมนิത്യ นิคมรัตน์

^{๑๐} สัมภาษณ์ ธรรมนิത്യ นิคมรัตน์, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔.

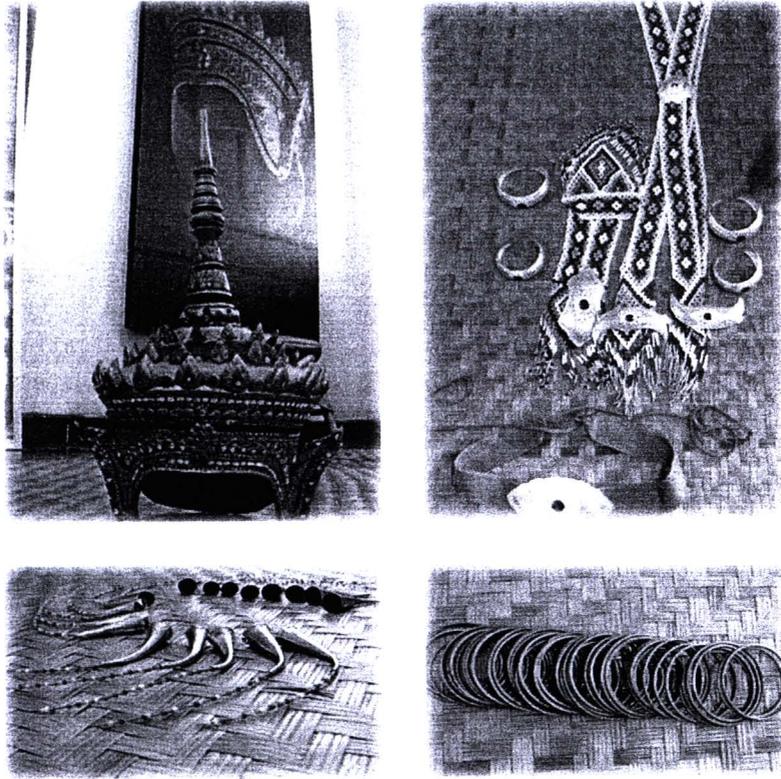
^{๑๑} เรื่องเดียวกัน.

ภาคผนวก ค

รูปเครื่องแต่งกายโนรา

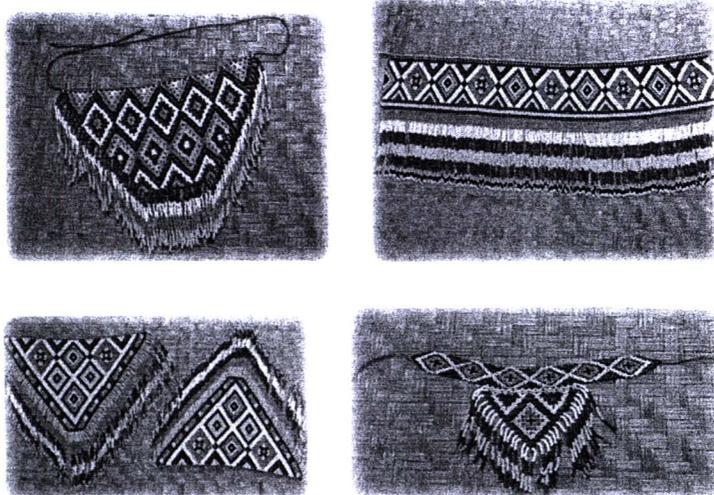
เครื่องดนตรี และการเก็บข้อมูลภาคสนาม

รูปเครื่องแต่งกายโนรา

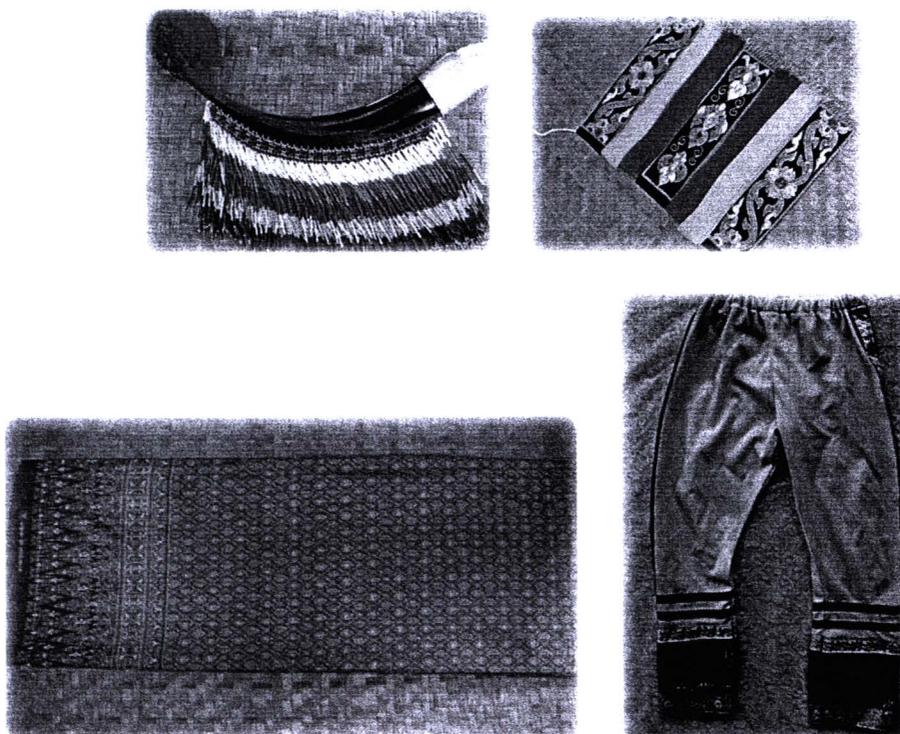

ภาพที่ ๑๑๒ : เครื่องแต่งกายโนรา ๑ ประกอบด้วย เทริด เครื่องประดับศีรษะคล้ายมงกุฎ ยอดเตี้ย ปั้นเหน่ง หรือ เข็มขัด เป็นรูปวงรี ทำด้วยเงิน สังกวาล เป็นสร้อย ๒ เส้น ร้อยด้วยลูกปัดสีต่างๆ คล้องเฉียง ปีกนกแอ่น เป็นแผ่นเงินคล้ายปีกนกแอ่นเล็ก ๒ ปีกแขวนติดกับสังวาลทั้งสองข้าง ทับทรวง เป็นแผ่นเงินรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ผูกติดกับตัวสร้อยคอ ทำด้วยลูกปัด กำไล ต้นแขน ๒ วง ทำด้วยเงิน กำไลปลายแขน มี ๒ วง ทำด้วยเงิน สวมรัดบริเวณปลายแขน เล็บ ทำด้วยเงิน กำไลข้อมือ ๑๕-๒๐ วง

ที่มา จุติกา โทศลเหมมณี

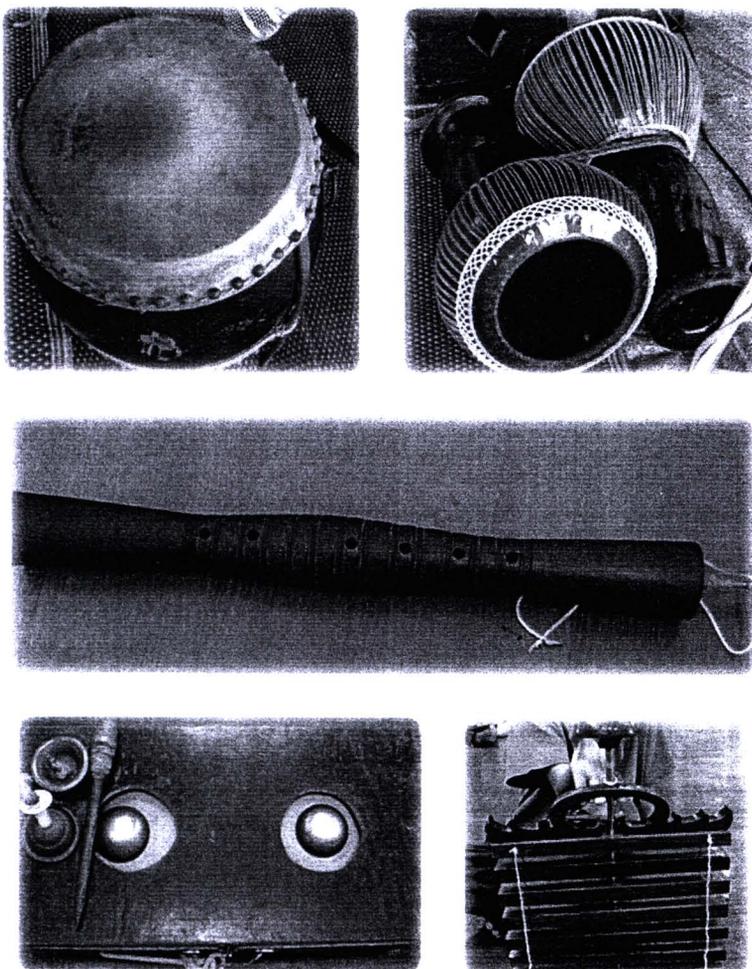

ภาพที่ ๑๑๓ : เครื่องแต่งกายโนรา ๒ ประกอบด้วย รัตตะโพกหรือ ปั้งโพก รัตดอกหรือพานโครง เป็นแผงสี่เหลี่ยมผืนผ้าร้อยด้วยลูกปัดสีต่างๆ คลุมไหล่ ปั้งคอ
ที่มา จุติกา โกศลเหมมณี

ภาพที่ ๑๑๓: เครื่องแต่งกายโนรา ๓ ประกอบด้วย หางหงส์ผ้าห้อยหน้า-ห้อยข้าง และผ้าห้อย เป็นผ้าแพรสีต่างๆ ขนาดเท่ากัน ๒-๓ ชั้น ฝ้านุ่ง และสนับเพลา
ที่มา จุติกา โกศลเหมมณี

เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงโนราแต่เดิมประกอบด้วย กลอง ๑ ใบ ทับ ๑ คู่ โหม่ง ๑ คู่ ฉิ่ง ๑ คู่ ปี่ ๑ เล้า แตรหรือกรับ

ภาพที่ ๑๑๔ : เครื่องดนตรีโนรา ประกอบด้วย กลองโนรามีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของหน้ากลองทั้ง ๒ ด้านกว้างประมาณ ด้านละ ๑๐ นิ้ว และมีส่วนสูงประมาณ ๑๒ นิ้ว ทับ เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้มือตี ควบคุมการเปลี่ยนจังหวะและเสริมทำรำ ปี่ เป็นเครื่องดนตรีที่มีความสำคัญในการเดินทำนอง โหม่ง ฉิ่ง แตรหรือ กรับ เป็นเครื่องให้จังหวะ

ที่มา : จุติกา โทศลเหมมณี

รูปอุปกรณ์และเครื่องประกอบพิธีโนราโรงครู

ภาพที่ ๑๑๕ : เพดานห้องโรงโนราโรงครูของมหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา เมื่อวันที่ ๑๙

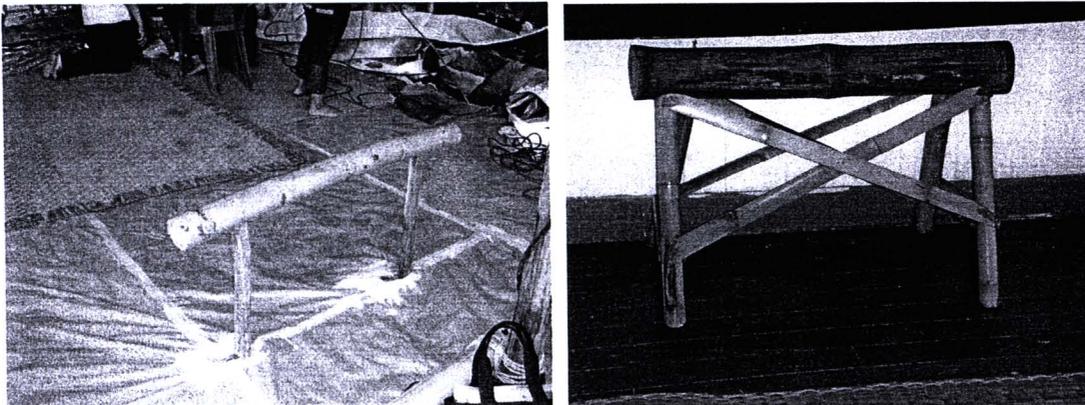
สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

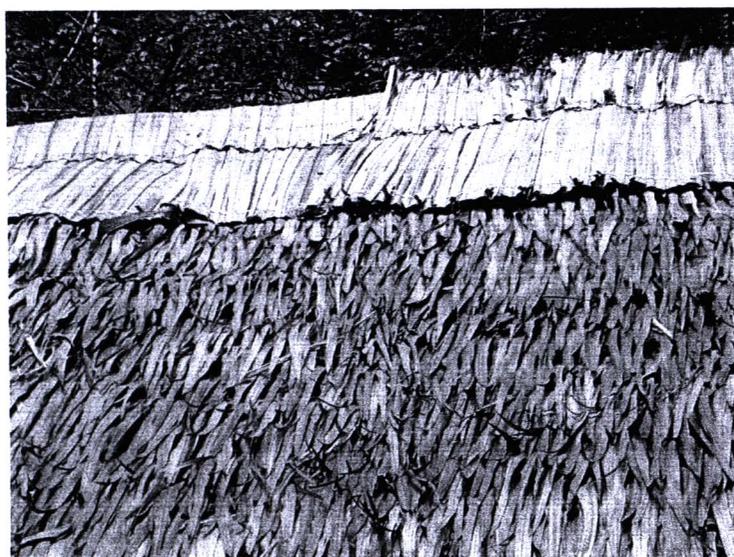
ภาพที่ ๑๑๖ : กระจเข้หยวก สำหรับรำแทงเข้ ในการเข้าพิธีโนราโรงครู

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๑๗ : พนัก(นัก)นั่งรำ

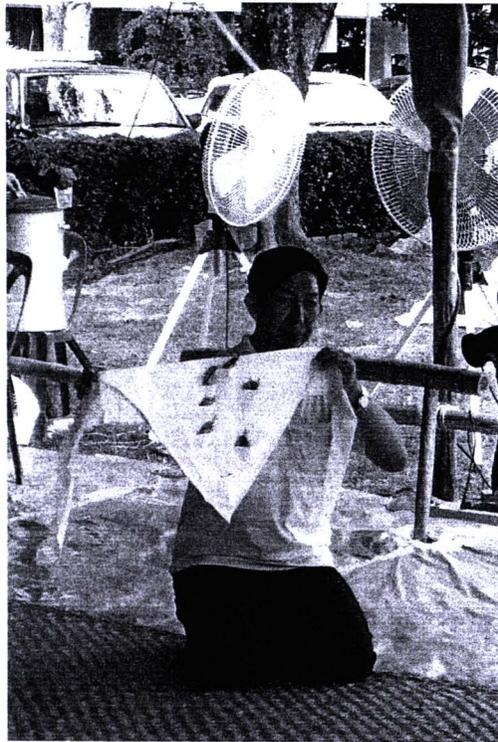
ที่มา : จุติกา โสศลเหมมณี

ภาพที่ ๑๑๘ : หลังคาโรงพิธีมุงด้วยกระแจะในพิธีโนราโรงครุุมหาวิทยาลัยทักษิณ

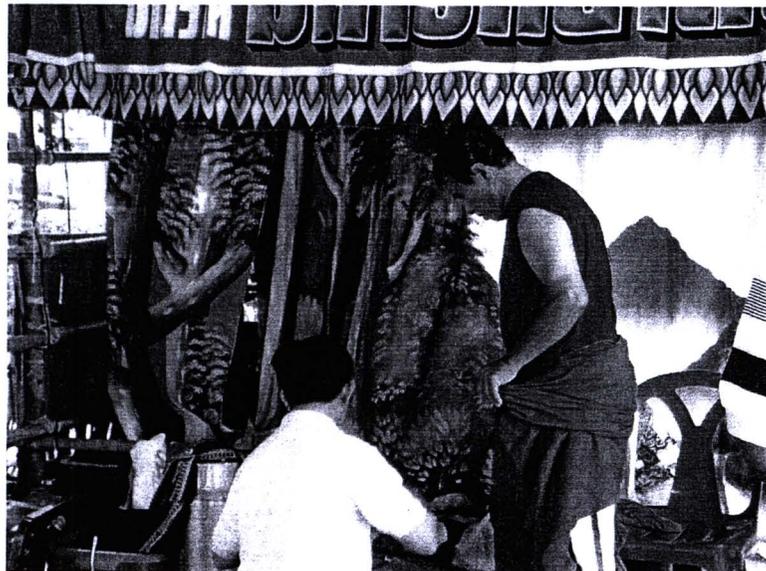
วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โสศลเหมมณี

ภาพที่ ๑๑๙ : ลูกพอก สำหรับการแต่งพอกของนายโรง

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๐ : ขั้นตอนการนุ่งผ้าโนรา

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๑ : ขั้นตอนการเชิญครุหมอบโนราเข้าทรงของโนราประเสริฐ คงนวล หลานศิษย์
ขุนอุปถัมภ์ นรากร(พุ่ม เทวา) ในพิธีโนราโรงครู

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๒ : การรำคล้องหงส์ในพิธีโนราโรงครูของผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์
ศิษย์ขุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) ในพิธีโนราโรงครูมหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา วันที่ ๒๐

สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๓ : การรำแทงเข้าในพิธีโนราโรงครูของผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ศิษย์
 ชุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา) ในพิธีโนราโรงครูมหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา วันที่ ๒๐ สิงหาคม

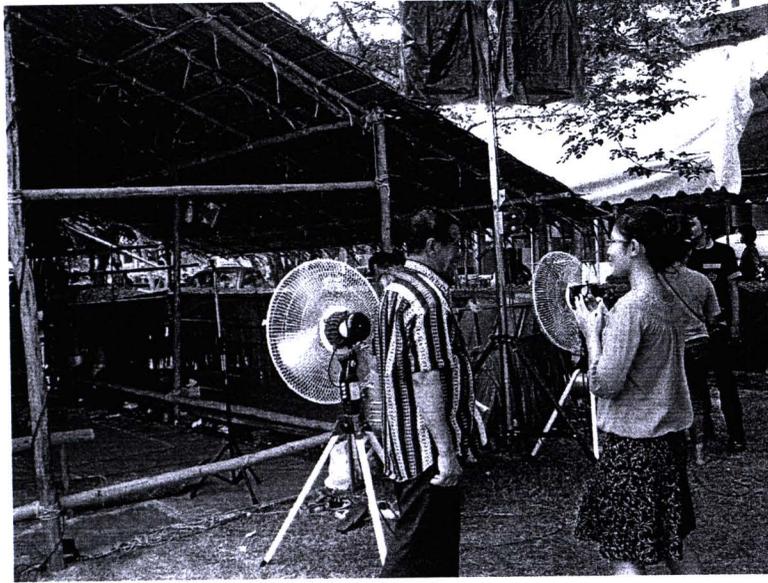
๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๔ : การตัดโรงพิธีของโนราประเสริฐ คณวาล หลังจากเสร็จพิธีโนราโรงครูมหาวิทยาลัย
 ทักษิณสงขลา วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๕ : ผู้วิจัยสัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ ในพิธีโนราโรงครู
มหาวิทยาลัยทักษิณ วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๖ : ผู้วิจัยสัมภาษณ์ เจ้าภาพงานโนราโรงครู และโนราประเสริฐ คงนวล

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกลลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๗ : ผู้วิจัยสัมภาษณ์ อาจารย์ชนิษฐ์ มุลสังข์ ลูกศิษย์สายซุนอุปถัมภ์นรากร(พุ่ม เทวา)

วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกศลเหมมณี

ภาพที่ ๑๒๘ : ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามและถ่ายภาพร่วมกับโนราประเสริฐ คงนวล

เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓

ที่มา : จุติกา โกศลเหมมณี

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ	นางจตุติกา โกศลเหมมณี
เกิด	๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๘
สถานที่เกิด	อำเภอเบตง จังหวัดยะลา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	๓๓๐/๖ ถนนนิพัทธ์สงเคราะห์ ๕ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ๙๐๑๑๐
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๓๙	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต(ศศ.บ) มนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ วิชาเอกรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
พ.ศ. ๒๕๔๖	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต(ศศ.บ) มนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ วิชาเอกศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
ปัจจุบัน(พ.ศ. ๒๕๕๓)	กำลังศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา นาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

